Лекції курсу
«Методика і техніка науково-дослідної лінгвістичної праці»

ПЕРЕДМОВА

Важливим складником професійної підготовки майбутніх словесників є науково-дослідна робота. Вона, з одного боку, дає змогу студентові реалізувати на практиці знання та навички, набуті під час вивчення мовознавчих дисциплін, з другого - зорієнтована на власний науковий пошук студента. До науково-дослідних робіт належать курсова, бакалаврська, дипломна й магістерська роботи.

Першою серйозною науковою розвідкою студента є *курсова робота*, написання якої передбачене навчальним планом уже на першому курсі. Саме вона допомагає студентові систематизувати здобуті теоретичні знання з вивченого розділу чи курсу сучасної української літературної мови, історії української літературної мови, діалектології, стилістики, оволодіти первинними навичками проведення сучасних наукових досліджень. Уже на цьому етапі виявляється здатність студента самостійно осмислити проблему, уміння вести бібліографічний пошук, аналізувати мовний матеріал.

Підсумковою науково-дослідницькою роботою студента, що має комплексний характер, є *дипломний твір*. Залежно від освітньо-кваліфікаційного рівня вищої освіти розрізняють три види дипломних робіт, що виконуються випускниками вишів IV рівня акредитації:1) кваліфікаційна робота бакалавра; 2) дипломна робота спеціаліста; 3) магістерська кваліфікаційна робота. Вони відрізняються і за обсягом, і за постановкою проблеми, і за рівнем заглиблення у тему дослідження, і за ступенем наукової новизни тощо.

Кваліфікаційна робота бакалавра – самостійне наукове дослідження студента-випускника, яке має продемонструвати рівень знань, набутих ним у межах навчального плану бакалавра, і ступінь оволодіння методикою наукової праці. Дослідження мусить будуватися на ґрунтовній теоретичній базі, самостійно дібраному фактичному матеріалі, воно не повинно бути компілятивним, позбавленим власних узагальнень та інтерпретацій. Бакалаврська робота може базуватися на курсовій роботі.

Дипломна робота спеціаліста – це також самостійне наукове дослідження студента, яке виконується на завершальному етапі навчання у вищому навчальному закладі. Воно передбачає систематизацію, закріплення, розширення теоретичних знань і практичних навичок зі спеціальності. У ньому обов’язково мають бути нові дані, нові спостереження в обраній проблемі або оригінальне висвітлення й узагальнення уже відомих фактів. Дипломна робота спеціаліста повинна засвідчити високий рівень

загальнонаукової та спеціальної підготовки випускника, вміння проводити науково-дослідну роботу.

Вищі вимоги висуваються до *магістерської кваліфікаційної роботи*. Основне завдання її автора – продемонструвати рівень своєї наукової кваліфікації, уміння самостійно вести науковий пошук і виконувати конкретні завдання. Вона має бути самостійним, оригінальним з погляду розвитку сучасної мовознавчої науки дослідженням, відзначатися високим ступенем наукової новизни, обґрунтованості й достовірності досягнутих результатів. Магістрант мусить добре знати стан розробки досліджуваної проблеми, критично оцінювати досягнення інших учених, самостійно робити вагомі, достатньою мірою аргументовані висновки, переконливо вести дискусії з іншими авторами, володіти методами і прийомами наукового дослідження. Магістерська кваліфікаційна робота повинна бути виконана на порівняно значному й доброякісному фактичному матеріалі. Основою захисту тут є принципово новий матеріал, що включає опис нових фактів, явищ і закономірностей.

Мета цього посібника – у популярній формі познайомити студентів з методикою підготовки і написання наукових робіт з проблем українського мовознавства різного рівня, починаючи від курсової роботи і закінчуючи кваліфікаційною роботою магістра. У ньому містяться поради щодо вибору теми, обґрунтування актуальності роботи, формулювання мети й завдань, структурування наукового дослідження, збирання й опису фактичного матеріалу, опрацювання наукової літератури.

У посібнику подаються також вимоги щодо літературного й технічного оформлення студентської наукової роботи.

ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО СТУДЕНТСЬКОЇ НАУКОВОЇ РОБОТИ

Наукова робота виконується для того, щоб у кінцевому підсумку в обраній галузі здобути нові знання. З самого початку наголошуємо ще раз: *здобути нові знання!* Тому застерігаємо від помилкового уявлення про курсову (бакалаврську, дипломну, магістерську) роботу як про твір компілятивний, зітканий з чужих думок, який базується на результатах досліджень інших мовознавців, викладених у відомих чи маловідомих працях. Безсумнівно, будь-якому дослідникові, а тим більше молодому, важко здобути абсолютно нові знання, оскільки майже в кожній галузі науки працювало не одне покоління вчених і кожне покоління щось додавало до знань, набутих попередниками. Тому лінгвісти, як правило, розширюють, доповнюють, уточнюють, конкретизують *відомі дані* або поширюють відомі результати на *нові системи й підсистеми* мови. Так, відкриття в XIX ст. *фонеми* (=звукового типу мови) зумовило обґрунтування новими поколіннями мовознавців *морфеми, морфонеми, субморфеми, фраземи, синтаксеми* тощо. Нерідко трапляється й таке, що старі знання замінюються новими. Наприклад, у східнослов'янському мовознавстві тривалий час вважали, що суфікс *–ість* (< *-ость*) запозичено з мови старослов'янської. Згадану точку зору в 1927 році обґрунтував російський академік С.Обнорський. Твердження про запозичений характер суфікса переходило з підручника в підручник, аж поки наприкінці 50-х – на початку 60-х років росіянин М.Шанський, білорус М.Павленко, українець І.Ковалик (кожен на матеріалі рідної мови!) беззаперечно довели автохтонність згаданого форманта, який вельми поширений у східнослов'янських мовах. Ця обґрунтована думка зараз ні в кого не викликає заперечення, і можна стверджувати, що відбулася заміна одних знань іншими.

Нагадаємо, що дослідження студента-першокурсника, як і випускника, – це форма поглибленого навчання й наукової підготовки майбутнього фахівця-філолога. У процесі виконання наукової роботи студент розширює знання шляхом поглибленого вивчення однієї з тем курсу сучасної української літературної мови, історії української літературної мови, української діалектології, стилістики сучасної української літературної мови, набуває навичок самостійного ведення наукової роботи.

Науково-дослідницький твір першокурсника, зрозуміло, відрізнятиметься від дипломної роботи спеціаліста чи магістра. Проте за будь-яких умов до студентського наукового дослідження висувається ряд вимог. Автор як курсової, так і дипломної чи магістерської роботи повинен виявити добру обізнаність із доступною літературою з проблеми, уміння її аналізувати, робити зіставлення й висновки. Робота має базуватися на самостійно дібраному мовному матеріалі, підкріпленому відомими науковими положеннями, або по-новому інтерпретованому. Незалежно від того, над яким видом

наукової роботи працює студент, він мусить навчитися чітко визначати мету й завдання роботи, відповідно до цього систематизувати й аналізувати матеріал, уміти узагальнювати результати пошуків, обґрунтовано формулювати висновки.

Виклад матеріалу повинен будуватися на засадах логічної послідовності й безперервності. Наступна думка має витікати з попередньої, а остання готувати майбутню. *Неприпустимим є нанизування прикладів без їх аналізу.*

Робота має бути написана грамотно, з дотриманням усіх норм наукового стилю української літературної мови, добре вичитана, бездоганно оформлена.

Текст наукової роботи не повинен містити риторичних запитань, вигуків, розмовних конструкцій типу **“між іншим”, “принагідно зауважимо”, “хочеться додати до сказаного”** тощо**. Не допускається виклад матеріалу від першої особи: “Я спостерігав”, “Я вважаю”, “Мені здається”, “На мою думку”.** Слід уникати переповідного стилю мовлення на кшталт: «Серед аналізованих конструкцій антонімію не простежуємо, тому визначимо синонімічні зв’язки, що виникають між ними, та зупинимося на аналізі явищ омонімії морфем».

У науково-дослідницькій роботі студента не повинно міститися загальновідомої банальної інформації.

Підготовка наукового дослідження передбачає такі найголовніші етапи: вибір теми; з’ясування об’єкта і предмета; визначення мети і завдань дослідження; бібліографічний пошук і вивчення літератури з проблеми; збирання мовного матеріалу, його систематизація; складання плану роботи; написання тексту; літературне й технічне оформлення роботи. Після цього здійснюється її рецензування і захист.

ВИБІР ТЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Вибір теми дослідження – перший і дуже відповідальний крок у науковій роботі. В українській мові є достатньо вивчені ділянки, де молодому дослідникові з погляду сучасних теоретичних уявлень про мову важко знайти предмет і об'єкт для дослідження. Отже, дослідникам-початківцям конче необхідні знання про … **незнання,** тобто про те, що на сьогодні в науці про мову ще не зроблено, а потреба в цьому є. Зважте на те, що **знання про незнання** – це дуже цінні знання, їх людина здобуває, тривалий час працюючи в обраній галузі лінгвістичних досліджень. Не всі студенти, на жаль, мають такі знання, тому тематика курсових і дипломних робіт готується викладачами кафедри. В окремих випадках студент може запропонувати власну тему. Це буває тоді, коли він уже в школі працював у певній ділянці українського мовознавства, готував дослідження на МАН і має „свою тему". Студент, який береться за виконання курсової (дипломної) роботи, повинен критично оцінити рівень своїх знань і філологічних навичок, з'ясувати коло найближчих інтересів. У науковій роботі дуже важливо, щоб тема дослідження відповідала нахилам студента, подобалася йому, викликала інтерес. Вибір теми має бути вмотивованим. Для цього треба мати хоча б приблизні уявлення про неї. Зазвичай студенти намагаються взяти широку тему й бояться вузьких, бо на перший погляд їм здається, що тут немає про що писати. Це дуже часто зовсім не так! Навпаки, роботи на широкі теми, де нібито відразу зрозуміло, у якому ракурсі вести пошук, часто бувають поверховими, несамостійними. Натомість вузька тема опрацьовується глибше, детальніше. Отже, перед вибором теми проконсультуйтеся з науковим керівником, окресліть можливі напрямки дослідження. Але за будь-яких умов слід обґрунтовувати напрямок дослідження, його джерельну базу.

Прагніть обрати таку тему і так виконати роботу, щоб її могли використати інші мовознавці, щоб ваше дослідження, образно кажучи, слугувало цеглинкою в спільній побудові великої споруди знань про мову. При цій нагоді хочеться згадати невелику статтю відомого українського мовознавця С.П. Бевзенка "Словотвір українських прізвищ Чернігівщини в XVII ст.", написану ним у 1974 році. Цю статтю часто цитують українські, польські, чеські лінгвісти, і то не лише з поваги до вченого, а тому, що на його спостереження, аналіз, підрахунки покладаються, їх використовують у побудові власних концепцій дослідники історії словотвірних систем українського іменника, прикметника, дослідники історії українських власних назв.

Науковцеві-початківцю, приміром, важко сказати щось нове про словотвірну систему сучасної української мови взагалі. Однак процеси словотворення в окремих галузях науки, техніки, медицини, культури, спорту, тобто в певних тематичних групах лексики ще й на сьогодні залишаються малодослідженими; є вагома потреба вивчення словотвірних

неологізмів у мовних системах окремих письменників, словотвірних тенденцій в усному мовленні різних верств і соціальних груп населення тощо. І результати цих студій справді можна використовувати в ширших, узагальнюючих працях. Але за тієї умови, коли ваше дослідження буде відоме науковій громадськості, тобто буде опублікованим.

Необхідно зважати й на те, що успішне виконання роботи часто диктується можливостями університетської чи іншої доступної бібліотеки.

Не забувайте, що мовознавчі дослідження студента – це ваші перші кроки в науці, де ви ознайомлюєтеся з методикою, технікою наукової праці. Не все зразу вдається, тож не бентежтеся, якщо ґрунтовний аналіз вашої першої розвідки зазна́є критики, а порадійте цьому: не помиляється той, хто нічого не робить, а зауваження розкриють шляхи поліпшення вашої праці.

КОМПОЗИЦІЯ НАУКОВОЇ РОБОТИ

Якість наукової роботи залежить не лише від вдалого добору необхідних матеріалів, а й від умілого використання їх, чіткої організації, систематичності й послідовності викладу, правильного оформлення наукового апарату. Тому важливим етапом у підготовці наукової роботи є складання її плану, продумування композиції.

У плані повинні відображатися основні структурні частини роботи, кожна з яких має свої цілі та зміст.

Незалежно від обраної теми, у практиці виконання студентських наукових робіт склалися певні вимоги щодо наявності в них обов’язкових елементів. Після титульної сторінки (зразок див. у Додатку А) розміщується **завдання** на бакалаврську дипломну, магістерську роботу (див. Додаток Б). Далі подається **реферат** бакалаврського, (дипломного, магістерського) твору, що містить короткі відомості про роботу загалом. У рефераті мають бути дані про обсяг праці, кількість ілюстрацій, таблиць, кількість джерел згідно зі списком використаних джерел, додатків, відображені всі структурні елементи вступу (об’єкт дослідження, мета і завдання, методи дослідження, наукова новизна і сфера застосування), а також перелік ключових слів. **Ключові слова** – це основні поняття, терміни, що характеризують суть роботи, їх перелік може включати від 5 до 16 слів (словосполучень), надрукованих великими літерами в називному відмінку в рядок через коми. Обсяг реферату має становити не більше однієї сторінки (зразок див. у Додатку В).

Далі йде **зміст** (див. Додаток Ж). Він відбиває структуру роботи**:** *вступ, розділи основної частини, висновки, список використаних джерел (бібліографічний список).* При необхідності подається *перелік умовних скорочень* (перед *вступом*), *список скорочень використаних джерел* (після

висновків перед *бібліографією*), *додатки* (схеми, таблиці, графіки, словопокажчики, словники і т.ін.).

У **Вступі** обґрунтовують актуальність обраної теми, формулюють мету й завдання роботи, визначають об'єкт і предмет дослідження, вказують на метод (методи) і прийоми дослідження, відзначають новизну, значення одержа-них результатів, наводять дані про апробацію (якщо вони мають місце).

У вступі також вказують на джерела, звідки дібрані мовні факти. При потребі дається загальна характеристика цих джерел.

Якщо в роботі не будуть розглядатися деякі аспекти теми, про це також зазначається у вступі.

Обов'язковим елементом вступу має бути розкриття стану вивчення обраної теми (0,5-1,5 сторінки), а тому огляд наукової літератури у вітчизняній (зарубіжній) лінгвістиці повинен засвідчити ґрунтовне ознайомлення дослідника з проблематикою дослідження, уміння критично осмислювати надбання попередників у цій царині, виокремлювати суттєве, визначати головне для подальших досліджень.

Завершує вступну частину короткий виклад структури наукової роботи. Наприклад: ***Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (бібліографічний список), списку скорочень джерел фактичного матеріалу, додатків. Загальний обсяг роботи – 45 сторінок, список використаних джерел включає 40 найменувань.***

Основна частина наукової роботи складається з окремих розділів, підрозділів, між якими має бути тісний зв'язок. **Кожний розділ починають з нової сторінки.**

У першому розділі, як правило, розкривається історія питання, визначається понятійний апарат дослідження (*термінологія, якою оперуватиме дослідник*). Це своєрідний реферативний виклад наукових здобутків у тій чи іншій галузі, проте він не зводиться лише до переказу думок вчених, виконавець курсової (бакалаврської, дипломної, магістерської) роботи має зіставляти різні погляди, заперечувати чи стверджувати їх і обов'зково окреслити коло нерозв'язаних питань, розкрити теоретичні передумови вивчення проблеми. **Неприпустимим є анотування праць за темою роботи без викладу власної позиції дослідника.** Якщо автор наукової праці не погоджується з позиціями попередників, то треба не тільки відхиляти їх, а й давати обґрунтовані докази неправильності підходів, і навпаки, якщо він поділяє думку когось із мовознавців, приєднується до неї, йому необхідно це також аргументувати.

Ініціали вчених-дослідників у тексті роботи, як правило, ставляться перед прізвищем (С.П. Бевзенко*, а не Бевзенко С.П., як це прийнято у списках використаних джерел).*

Інші розділи присвячені описові фактичного матеріалу. Усі положення, висунуті в роботі, мусять бути добре аргументовані, тобто підкріплені

достатньою кількістю мовних фактів із залученням переконливих думок інших авторів. У ***кінці кожного розділу формулюють короткі висновки,*** щоб вивільнити загальні висновки від зайвих подробиць.

У ***прикінцевій частині*** наукової роботи подаються *стислі висновки*, які можуть бути сформульовані тезисно. **Вони мають відображати найважливіші результати студентського дослідження і відповідати поставленим завданням.**

Завершується текст роботи *бібліографічним описом* використаної літератури. Її можна розміщувати в списку одним із таких способів: *у порядку появи посилань у тексті* (він є найзручнішим для користування), в *алфавітному порядку* прізвищ перших авторів або заголовків праць, у *хронологічному порядку*. **Кожне джерело нумерується арабськими цифрами**. Якщо використано дві та більше роботи одного автора, то вони подаються в хронологічній послідовності їх публікацій.

Описи джерел у „Списку використаних джерел" повинні бути повними і точними з дотриманням вимог державного стандарту.

Зразки бібліографічних описів наведені в *Додатку 3.*

Орієнтовна кількість використаних наукових праць:

курсова робота – **20-25;**

кваліфікаційна робота бакалавра – **30-40;**

дипломна робота спеціаліста – **40-50;**

дипломна робота магістра – **50-70.**

Ілюстративний матеріал можна подавати у вигляді додатків. Це можуть бути словники, словопокажчики, таблиці, схеми, графіки. Усі додатки повинні нумеруватися та мати назви, що відповідають їхньому змісту. Нумерація аркушів з додатками продовжує загальну нумерацію сторінок основного тексту роботи.

Обсяг *курсової роботи* має бути в межах **25-30 сторінок** комп'ютерного набору; обсяг *кваліфікаційної роботи бакалавра* – **40-50 сторінок** (вступ і висновки 3-5 сторінок); обсяг *дипломної роботи спеціаліста* – **50-60 сторінок (**відповідно вступ і висновки 4-6 сторінок); обсяг *дипломної роботи магістра* – **60-70 сторінок** без урахування додатків і списку використаних джерел.

ОБҐРУНТУВАННЯ АКТУАЛЬНОСТІ РОБОТИ

Будь-яка робота починається з обґрунтування її *актуальності*. Тут варто не випускати з поля зору кілька моментів. Найперше вашу роботу слід ув'язати із загальним ходом лінгвістичних досліджень. Мовознавці зазвичай тут говорять про те, що йде розбудова відповідної галузі мовознавства: *розгорнулася широка робота, набуває першочергового значення, помітно (значно) зріс (посилився, пожвавився) інтерес (увага), спостерігається*

пожвавлення (повороту) інтересу, значну увагу приділяють, особливу увагу привертають, все ширше розвивається вчення, послідовно обстоюється ідея, характеризується посиленою увагою, однією з найважливіших проблем є тощо. Зрозуміла річ, про це ви зможете написати, коли опрацюєте відповідну фахову літературу.

Далі, як правило, йдеться про те, що назріли умови для виконання вашого дослідження, що ці умови підготовлені попереднім розвитком лінгвістичної думки. Тут коротко перераховують основні здобутки вітчизняного (а при потребі – і зарубіжного) мовознавства в обраній галузі, називаючи при цьому прізвища відомих лінгвістів в алфавітному або хронологічному порядку. Нерідко в цій частині дається коротка, але влучна характеристика окремих вагомих праць, які є значним здобутком лінгвістичної науки, відкрили перспективи розвитку певної галузі мовознавства.

Після цього із загальної проблематики тієї галузі мовознавства, про яку йде мова, виокремлюється ваша проблема і говориться про те, **що** тут ще не зроблено. Ця частина тексту, як правило, подається з нового абзаца й розпочинається словами **але, однак, проте, разом з тим** тощо, бо зміст цієї частини деякою мірою протиставляється сказаному вище – після певної кількості слів майже обов'язково йтиме заперечна частка (префікс) **не (не-)** (назвемо цю частину ***заперечною***)**:** *до цього часу (поки що)* **не** *була (***не** *стала) предметом (спеціального, монографічного) дослідження (ще* **не** *досліджена),* **не***має спеціальних (узагальнюючих) праць, певне коло питань ще* **не** *(досі* **не** *було,* **не** *знайшло) належного висвітлення, залишається низка* **не***розв'язаних питань, досі* **не***має синтезуючої (узагальнюючої) праці,* **не***має єдиного погляду, ряд питань залишаються* **не***вивченими (***не***розробленими),* **не***достатній рівень опрацювання проблеми, характеризується* **не***однозначністю науково-лінгвістичної інтерпретації* і под. Зважте, що протиставлення цієї частини тексту попередній може (але значно рідше) передаватися й без заперечної частки **не**: *(однак, проте, але) висвітлена фрагментарно, є однією з найменш досліджених, увагу вчених привертали лише окремі часткові питання, присвячені лише окремі статті, є лише принагідні зауваження, вимагає системного опису, ряд нових положень вимагає подальшого розвитку (уточнення, перевірки), вивчалися лише окремі питання, залишалися поза увагою, багато питань залишаються дискусійними, потребує глибокого й детального розгляду, назріла потреба виділити й описати, відкритою залишається проблема, залишається важливим об'єктом наукового вивчення, вимагає всебічного вивчення, на кожному етапі наукового пізнання з'являються нові аспекти розгляду* тощо. Утім ця частина тексту (назвемо її ***виділ**ьною*, бо тут виокремлюється проблематика вашого дослідження) може передувати *заперечній* частині або стояти після неї.

У багатьох роботах обґрунтування на цьому не завершується, після згаданих компонентів часто коротко інформують про важливість очікуваних

результатів для розвитку науки: *дослідження (вивчення) дасть можливість (відкриє можливості) виявити особливості (закономірності, провідні тенденції), розкрити й поглибити уявлення; дасть ґрунт для узагальнень (вироблення послідовної теорії); допоможе розкрити сутність; сприятиме розкриттю природи; дозволить з'ясувати глибинні процеси; дасть додатковий матеріал; дозволить з достатньою достовірністю вивчити; сприятиме збагаченню лінгвістичної теорії (лексикографічної практики), дасть змогу виявити* тощо. Зверніть увагу на те, що опорні дієслова тут стоять, як правило, у майбутньому часі. Не слід захоплюватися детальною розповіддю про перспективи чи значення вашої роботи, не забувайте, що вам ще належить сформулювати її мету й завдання, вказати на теоретичне й практичне значення досягнутих результатів.

Ось, наприклад, як обґрунтувала актуальність дослідження "Семантичні особливості народних географічних термінів Центральної України (на матеріалі Кіровоградщини)" Т. Громко:

Останнім часом у слов'янському й, зокрема, в українському мовознавстві посилився інтерес до структури й семантики слів у межах окремих тематичних груп. Об'єктом вивчення обиралася й обирається насамперед лексика тих сфер, які є найактуальнішими для людини і в яких найповніше збереглися мовні одиниці різних зрізів: назви рослин, тварин, осіб, предметів побуту тощо. До таких, безперечно, належать і народні географічні терміни.

Будучи давньою й самобутньою, народна географічна термінологія привертала увагу як зарубіжних, так і вітчизняних лінгвістів...

Українські студії над народними географічними термінами належать М.Сумцову, К.Дубняку, І.Верхратському, В.Левицькому, С.Рудницькому, М.Юрковському, а також сучасним дослідникам – Т.Марусенко, Й.Дзендзелівському, М.Толстому, П.Чучці, О.Данилюк.

Географічні терміни *були об'єктом дослідження* й топонімістів. Як твірні основи власних географічних назв їх розглядали ономасти різних слов'янських країн. У поле зору українських ономастів географічні терміни потрапили головним чином у контексті дослідження гідронімів (студії О.Стрижака, І.Желєзняк, Ю.Карпенка, Є.Отіна, О.Карпенко, В.Лучика та ін.) та ойконімії (праці Д.Бучка, О.Купчинського, М.Худаша та ін.).

Географічні терміни, які функціонують на території сучасної Кіровоградщини, *не були предметом спеціального дослідження*. Вони лише частково включалися до праць Т.Марусенко. Найповніше ця група слів представлена в монографії В.Лучика „Автохтонні гідроніми Середнього Дніпро-Бузького межиріччя", де в окремому розділі аналізується частина географічних термінів Кіровоградщини як твірних основ для місцевих назв водних об'єктів. *Однак до завдань цього дослідження* не входило синхронічне вивчення семантичної структури географічних термінів, до того ж, у ньому не розглядаються ті загальні назви географічних об'єктів, які не

відбиті в місцевій гідронімії. У зв'язку з цим робота заповнить одну з лакун наукової характеристики лексики центральноукраїнського регіону, до якого входить сучасна Кіровоградщина.

... Досліджувані географічні терміни відбивають властивості не тільки південно-східних і південно-західних діалектів, що функціонують на Кіровоградщині, але й деякі ознаки слов'янських та неслов'янських мов. Усе це зумовлює *особливу актуальність вивчення* семантичних особливостей географічних термінів обраного ареалу.

ФОРМУЛЮВАННЯ МЕТИ Й ЗАВДАНЬ

Після обґрунтування актуальності наукової роботи звичайно формулюють її мету й завдання. Молоді науковці часто не розрізняють цих речей. Аби запобігти можливим помилкам, спробуємо пояснити, що це таке. ***Мета роботи*** – це ***сукупний*** кінцевий її результат, це те, чого ми хочемо досягти. Але мета досягається ***поетапним*** виконанням певних ***завдань.*** Слід підкреслити, що завдання в процесі їх виконання можуть розширюватися, уточнюватися. У наукових творах кожна думка формулюється дуже скрупульозно, щоб вона звучала однозначно й точно.

У науковій лінгвістичній роботі є своя специфіка у формулюванні мети й завдань. Ключовими словами у формулюванні мети виступають або дієслова в неозначеній формі (*дослідити, описати, здійснити, вивчити, розкрити і т.ін.*), або відповідні віддієслівні іменники (*дослідження, опис* тощо). Оскільки мета – це поняття ширше, ніж завдання, тут часто вживаються означення *комплексний, всебічний* (*комплексне дослідження, всебічне вивчення*), *монографічний*. Намагайтеся мету формулювати якомога компактніше, бажано, щоб у ній проглядалася головна думка наукової розвідки, а при визначенні завдань не доводилося іншими словами повторювати вже сказане - мету. Наводимо приклад вдалого формулювання мети. Тема роботи, яку виконувала мовознавець В. Лєснова, – "Номінація людини та її рис у східнослобожанських українських говірках". Мета – *ономасіологічний та ареальний аналіз лексики для характеристики людини та її рис у східнослобожанських говірках*. Помітили, як вдало одним іменником (*аналіз*) й двома прикметниками-означеннями (*ономасіологічний та ареальний*) "вкручена" ідея?!! Отже, мета націлює на виявлення й опис особливостей принципів називання людини в згаданих говірках. А ось приклад невдалого формулювання мети: *встановити склад, структуру й особливості функціонування* (далі йде найменування мовних одиниць) *в* (далі вказується період і джерела дослідження). Автору цієї розвідки при формулюванні завдань нічого не залишалося, як дещо ширше та трохи іншими словами повторити сказане: 1. *Виявити склад* (називаються досліджувані мовні одиниці) *в* (йде назва джерел) 2. *Дати структурно-*

генетичну характеристику (називаються згадані мовні одиниці). З. *Проаналізувати функціонування* (називаються ті ж мовні одиниці) *з різних поглядів* (називаються ці підходи). Нового, як бачимо, у завданнях, порівняно з метою, небагато. Не радимо мету розбивати на пункти. Практика показує, що як тільки мета формулюється з чотирьох-п'яти пунктів, то в цього автора завдання обов'язково у видозміненому вигляді повторюють мету. Варто формулювати мету так, щоб було видно напрямок роботи: якщо пишете *описати*, то не забувайте сказати *як*, *з якого боку*, якщо *дати аналіз*, то *який* тощо.

Завдання потрібно не лише правильно й чітко сформулювати, а й поставити їх у певному порядку, так, щоб перед читачем розгорталася програма дій науковця. Спостереження показують, що в лінгвістичних розвідках звичайно ставляться завдання, які можна поділити на чотири групи. *Перша група завдань* може бути пов'язана з розглядом стану досліджуваної проблеми в теорії і практиці, виробленні теоретичних засад дослідження. *Друга група завдань* спрямована на чіткіше окреслення предмета й об'єкта вивчення. Завдання *третьої групи* (їх, як правило, кілька), мають у більшості випадків процесуальний характер – це безпосередній аналіз мовних одиниць. Завдання *четвертої групи* – узагальнювального, підсумкового типу. Тепер розглянемо ці завдання детальніше.

Будь-яка наукова робота починається з вивчення наукової літератури з проблеми – це питання техніки роботи. Тому не варто формулювати ***перше завдання***, як це інколи буває, так: *вивчити й проаналізувати літературу з проблеми* (називається проблема). Лінгвістична розвідка може починатися з аналізу різних теорій, на базі чого будується власне розуміння предмета дослідження, концепція роботи. Цілком сприйнятливий вигляд мають завдання, що починаються словами *розробити (обґрунтувати) (теоретичні) засади* (вказується чого)*, з'ясувати статус (лінгвальну природу)* (певних мовних одиниць, категорій тощо), *визначити поняття* (називається об'єкт), *визначити природу* (називаються мовні одиниці, явища і т.ін.), *обґрунтувати* (принципи, підходи, методику тощо). Так, А.Мойсієнко, автор великої наукової розвідки "Слово в аперцепційній системі поетичного тексту", перше завдання закономірно (і дуже доречно!) сформулював так: *обґрунтувати теоретичні засади розуміння феномену поетичного тексту як аперцепційної системи*, а перший розділ назвав "Текст як аперцепційна система". Без виконання згаданого завдання неможливо вести подальше дослідження, а без відповідного розділу читач (який хоч і знає, що слово *аперцепція* означає "зумовленість сприйняття читачем тексту його попереднім досвідом та психічним станом у момент сприйняття"), не зрозуміє наступного тексту опублікованої праці. Мовознавець В. Мозгунов у кандидатській дисертації "Перехідність як тип валентності дієслова" (*валентність* – це здатність слів сполучатися з певними іншими словами) першим завданням записав таке: *установити статус категорії перехідності / неперехідності дієслова в системі дієслівних значень.* Авторка

розвід-ки “Лінгвістика стислого тексту” О. Панченко закономірно й дуже логічно сформулювала перше завдання так: *визначити поняття стислого тексту й головних складових процесу його творення (суб’єкта, адресата, об’єкта).*

Для науки часто буває дуже важливим виявлення кола тих мовних одиниць, явищ, які будуть досліджуватися. Тому нерідко формулювання ***другого завдання*** може починатися словосполуками *виявити склад (моделі, мовні одиниці), з’ясувати корпус (інвентар), визначити (уточнити) межі поширення, окреслити сукупність* і т.ін. Виконання цього завдання, з одного боку, дасть можливість мати ширше уявлення про об’єкт і предмет дослідження, з другого ж - у багатьох випадках, особливо там, де об’єкт дослідження виділяється вперше, визначення кількості тих одиниць мови, які мають вивчатися, - це вже вагомий результат роботи, що має самодостатнє значення. Проте не варто формулювати завдання цього типу, як це часто можна спостерегти, так: *зібрати, класифікувати матеріал.* Це належить до сфери техніки виконання роботи: майже кожна лінгвістична праця починається зі збирання, систематизації й класифікації дібраного матеріалу. На нашу думку, не є вдалим і таке формулювання завдання: *увести в науковий обіг новий фактичний матеріал.* Кожна робота, яка ґрунтується на дослідженні самостійно зібраних мовних фактів, має ввести в науковий обіг новий фактичний матеріал. Але цей матеріал буде “введено в науковий обіг” лише тоді, коли робота буде добре виконана, викличе широкий інтерес мовознаців, коли її читатимуть.

Якщо завдання першої і другої групи в студентських лінгвістичних дослідженнях можуть не ставитися (коли в цьому немає потреби), то без ***завдань третьої групи*** не можна обійтися, адже їх виконання – це основа роботи, це безпосередній аналіз дібраних мовних фактів. Починається формулювання цих завдань словами *з’ясувати значення (походження, семантику, генезу, причини, шляхи появи, особливості, природу, роль, місце, специфіку, частотність, фактори тощо), дослідити (характер, характеристики, фактори, властивості, походження, зв’язки, потенціал, засоби, механізми, функції, співвідношення, одиниці, історію, структуру), виявити (ознаки, причини, поширення, відношення, шляхи, засоби, специфіку, чинники, типи, фактори, співвідношення, структуру), вивчити (можливості, специфіку, функціонування, потенціал), проаналізувати (структуру, семантику, характер, залежність, особливості, реалізацію), описати (функціонування, спосіб), визначити (обсяг, типи, моделі, структуру, потен-ціал, функції, продуктивність, засоби, систему, групи, спільне і відмінне, характеристики), встановити (взаємозв’язки, взаємодію, функції, ступінь продуктивності, мотиви, вплив, типи, ознаки, особливості, зв’язки, роль, критерії), здійснити (аналіз, опис), простежити (функціонування, особли-вості, залежність, засоби, розвиток, глибину, еволюцію, співвідношення) визначити (динаміку, можливості, процеси, межі,*

специфіку, місце, роль, належність), показати (зв'язок), описати (особливості, групи, засоби, механізми, значення, конструкції), зіставити (форми), розкрити (характер, статус, функції, особливості, зміст, вплив), розглянути (взаємодію, засоби), охарактеризувати (особливості, засоби, типи, специфіку), уточнити (хронологію, межі, етимологію), висвітлити (взаємодію) тощо. Уважний читач уже побачив, що додатки при поданих дієсловах часто повторюються. А це тому, що згадані дієслова нерідко виступають синонімами в цих частинах тексту наукової праці, і вибір потрібного дієслова супроводжується кропітким аналізом його семантичних відтінків. Звичайно, у конкретному дослідженні подані словосполучення "обростають" додатками чи означеннями, які увиразнюють, конкретизують поставлені завдання: *простежити особливості творення (чогось), дослідити історію формування (якоїсь категорії), визначити ступінь продуктивності суфіксів, визначити провідні засоби і способи номінації, встановити лексико-семантичні зв'язки (між чимось), окреслити місце внутрішньої форми слова в структурі лексичного значення слова* тощо.

Завдання ***четвертої групи*** не обов'язково ставити наприкінці, хоч у більшості випадків їм там стояти "спідручніше": вони базуються на виконанні попередніх завдань. Послухаймо, як вагомо й узагальнююче звучать їх основні компоненти: *визначити (окреслити) місце й роль, виявити (встановити) тенденції розвитку, з'ясувати закономірності творення, розробити практичні рекомендації.*

Звичайно, у курсовій (на противагу бакалаврській, дипломній і магістерській) роботі не завжди будуть завдання першої і четвертої груп, але завдання третьої групи необхідно виконувати, бо без цього не відбудеться наукова робота. Принагідно зауважимо, що **завдання виконуються, а не розв'язуються, вирішуються,** як це помилково інколи пишуть. А тепер наведемо приклади, на наш погляд, вдалого формулювання мети й завдань дослідження. *Тема роботи*: "Формування словотвірної структури прислівників в історії української мови". *Мета* – монографічне дослідження динаміки словотвірної структури прислівників в українській мові. *Завдання*: 1. Простежити особливості творення прислівників української мови протягом писемного періоду її функціонування. 2. Вивчити умови й причини виникнення, розвитку чи зникнення адвербативів, шляхи формування їх основних лексико-словотвірних типів. 3. Виявити домінуючий спосіб творення прислівників, прийоми розмежування морфолого-синтаксичних за походженням конструкцій і утворень за моделями, що склалися. 4. Уточнити етимологію й хронологію окремих прислівників. 5. Виявити тенденції розвитку прислівникової словотвірної системи.

І на завершення розмови про формулювання мети й завдання треба наголосити: наукове дослідження – це творча, але досить копітка праця, до формулювання окремих положень, а тим більше тих положень, що визначають характер, напрямок роботи, ви повертатиметеся не раз, мета й

завдання обов'язково зазна́ють певних змін, уточнень, деталізації тощо як на етапах підготовки матеріалів, так і під час виконання роботи, її остаточного редагування.

ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТА Й ПРЕДМЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Якщо в роботі добре сформульовано мету й завдання, то визначення об'єкта й предмета дослідження, як правило, не викликає труднощів. Проте нерідко буває, що поставленої мети можна досягти, обстеживши схожі, однорідні, але різні мовні одиниці. Тож визначення об'єкта й предмета роботи певною мірою конкретизує її мету й завдання. Так, дослідниця історії деривaційної системи якісних прикметників української мови Л.М.Береговенко, визначаючи об'єкт дослідження, вказала на те, що основну увагу в роботі вона звернула на прикметники, утворені суфіксальним способом, а в ролі додаткового матеріалу спорадично залучила до аналізу префіксально-суфіксальні деривати та структури, утворені способом основоскладання в поєднанні з суфіксацією. Тут же вона обумовила, що прикметники зі зменшеним, зменшено-пестливим, згрубілим, збільшеним значенням у роботі не розглядаються. Дослідниця порівняльних конструкцій сучасної української мови Н.П.Шаповалова у вступній частині дисертації зазначила, що об'єктом дослідження є сукупність порівняльних конструкцій української мови – різнорівневих мовних одиниць, які мають компаративну семантику.

Об'єкт **і** ***предмет*** дослідження співвідносяться між собою як поняття родове і видове відповідно. Тому коли виникає потреба уточнити об'єкт дослідження, визначають ще й його предмет. Так, згадана дослідниця порівняльних конструкцій вважала за необхідне сформулювати предмет дослідження, який становлять два загальні класи компаративем, у складі котрих виокремлюються менші угрупування: 1) з ***імпліцитним*** показником: а) прислівникові конструкції на *по-...-ому (-ему,-и);* б) з орудним відмінком у порівняльному значенні; в) суфіксальні утворення зі значенням часткової подібності (*білуватий, жалоподібний* тощо); 2) з ***експліцитним*** показником порівняльних відношень:

а) сполучникові конструкції; б) компаративеми з лексемами відкритої семантики типу *схожий, подібний, здаватися* тощо.

Отже, в об'єкті виділяється та його частина, яка й є предметом дослідження. **Саме предмет дослідження визначає тему наукової роботи** і тому на нього спрямована основна увага дослідника.

ДЖЕРЕЛА ДОСЛІДЖЕННЯ

У вступній частині прийнято вказувати на джерела, звідки дібрано матеріал для аналізу. Звичайно тут пишуть, що *джерелами* (*джерельною базою, основою*) дослідження послужила укладена автором картотека (чи просто *матеріал*), дібраний з певного кола текстів (указати, яких саме) або власні записи мовлення носіїв певних територіальних чи соціальних і т. ін. діалектів (теж зазначається, яких). Наприклад, дослідниця відприкметникових словотвірних ланцюжків Л.І.Коржик у вступній частині написала, що "***матеріалом*** дослідження послужила спеціальна картотека словотвірних ланцюжків непохідних прикметників, укладена на основі матеріалів одинадцятитомного тлумачного Словника української мови, шеститомного Українсько-російського словника, а також на основі художніх творів українських письменників та публіцистики". Часто тут подаються дані про те, яким методом і яку кількість досліджуваних мовних одиниць виявлено в текстах (говорах і т.ін.) чи яку кількість текстів (говорів, населених пунктів) обстежено. Згадана інформація допомагає з'ясувати читачеві, з одного боку, те, наскільки досліджуване явище є вагомим у мовній системі, а з другого, - наскільки репрезентативний зібраний матеріал для того, щоб висновки були вірогідними. Наприклад, дослідниця весільної лексики східнослобожанських говірок І.В.Магрицька так окреслила матеріальну базу дисертаційної розвідки: "**джерелами** дослідження послужили діалектні матеріали, зібрані в 1993-1997 рр. польовим методом у 102 населених пунктах Луганської області за спеціально укладеною програмою з 300 питань, тексти-описи весілля, зафіксовані на магнітофонну плівку, давні записи слобожанського весілля (Г.Калиновського, П.Чубинського, А.Іванової, П.Марусова, Б.Грінченка), лексикографічні та лінгвогеографічні джерела". При потребі може подаватися коротка характеристика обстежених пам'яток. Наприклад, дослідниця староукраїнського правопису ХІУ-ХУІІ ст. Л.А.Гнатенко в цій частині вступу написала, що були опрацьовані оригінальні, факсимільні тексти або фотокопії, оскільки такий матеріал найбільш надійний у графіко-орфографічному відношенні. Тут же авторка зазначила, що список опрацьованих джерел налічує 120 позицій, прослідковано правопис близько 40 тисяч словоформ.

Таким чином, джерельною базою для наукових робіт можуть слугувати друковані та рукописні тексти різних стилів (художнього, публіцистичного, наукового, конфесійного тощо), історичні пам'ятки, лексикографічні праці, діалектні записи, усне мовлення та ін.

ОПРАЦЮВАННЯ НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Після того, як ви обрали тему роботи, приступайте до опрацювання фахової літератури з проблеми. Але читати наукову літературу треба

цілеспрямовано, тому ми й розповіли вам спочатку про те, як визначати мету й завдання роботи. Опрацювання наукової літератури дасть можливість з'ясувати стан дослідження обраної теми в українському мовознавстві, а цим самим убереже вас від повторення давно відомих істин.

Зрозуміло, найнеобхідніші праці вам порекомендує викладач, але треба й самому набувати вмінь визначати коло опублікованих розвідок з вашої або дотичної теми, які допоможуть у роботі.

Початковим етапом у пошуку й опрацюванні наукової літератури з досліджуваної теми повинна стати робота **з довідково-бібліографічними джерелами**. Сподіваємося на те, що ви вже вмієте користуватися алфавітними, систематичними й предметними й електронними каталогами університетської бібліотеки. Якщо ж у вас виникнуть труднощі, скористайтеся послугами чергового бібліотекаря. Але перед тим, як "пірнути" в каталоги, радимо звернутися до **вузівських підручників і посібників з сучасної української літературної мови**, а в разі необхідності – й підручників з допоміжних лінгвістичних дисциплін: **загального мовознавства, української діалектології, історії української мови, стилістики української мови**. Багато цінного матеріалу дадуть вузівські посібники з російської мови та інших слов'янських мов. Зважте на те, що в багатьох підручниках, посібниках **є зноски, примітки, пояснення до тексту,** де автори покликаються на інші публікації, що можуть вас зацікавити. А в багатьох підручниках **до кожного розділу** (чи в кінці книги) подається **рекомендована література**, яка є важливим джерелом наукової інформації.

Покликання на інших авторів ширше використовуються в спеціальних наукових книгах і статтях, це так звана **пристатейна та прикнижкова бібліографія**. Так, майже кожна стаття в науковому виданні супроводжується списком посилань, який може налічувати кілька десятків позицій. Прикнижкова бібліографія значно більша, так, у монографії Є.А.Карпіловської "Суфіксальна підсистема сучасної української літературної мови: будова та реалізація" (К., 1999), наприклад, вона складається з 225 назв.

Загальне уявлення про ту чи іншу проблему можна отримати, опрацювавши відповідні статті **енциклопедії** ("Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови), Зяблюк М.П. та ін. – 2-ге вид., випр. і доповн. – К.: Вид-во "Українська енциклопедія" ім. М.Бажана, 2004.) та **словників лінгвістисних термінів.**

Слід пам'ятати, що є **спеціальні бібліографічні видання**, у яких міститься інформація про літературу з усього комплексу проблем. Наприклад, бібліографічний покажчик Л.І. Гольденберга та Н.Ф. Королевич "Українська мова" (К., 1963) інформує про видання про українську мову в пожовтневу добу. Досить інформативним є бібліографічний покажчик П.Ю.Висоцької, О.В. Бистрякова, О.А. Євдокименко та ін. "Видання Академії наук УРСР (1919-1967). Суспільні науки" (К., 1969), спеціальний розділ якого вміщує

перелік праць, виданих Інститутом мовознавства ім. О.О. Потебні; Видання Інституту української мови НАН України (1991-2007). – К., 2008.

Одним з найповніших довідників є **періодичні бібліографічні покажчики** "Слов'янська філологія на Україні", "Філологічні науки на Україні", які видає Центральна наукова бібліотека АН України, а також видання Книжкової палати України: бібліографічні покажчики "Літопис книг", "Літопис газетних статей", "Літопис журнальних статей", "Літопис рецензій", „Нові видання України: Видавничий бібліографічний покажчик книг та брошур", "Періодичні та продовжувані видання", "Літопис авторефератів дисертацій" тощо. Чимало інформації можна почерпнути з київських часописів: "Вісник Книжкової палати", "Книжковий огляд", "Бібліотечний вісник".

Певний інтерес у цьому плані становлять **списки (покажчики) друкованих праць викладачів кафедр вишів України:** "Список друкованих праць членів кафедри української мови Ужгородського державного університету за 20 років" (Ужгород, 1965); "Друковані праці професорів, викладачів і співробітників Львівського університету за 1944-1960 рік" (Львів, 1962); Бібліографічний покажчик / Укл. О.Д. Закривидорога, Є.Ш. Калочай, Ю.В. Костю, Л.О. Мельник. – Ужгород, 1991; Систематичний покажчик до видань Чернівецького державного університету (1948 - червень 1965) / Упор. З.А. Івашкевич, М.В. Ніколаєв, М.Я. Рабінович. – Чернівці, 1965. – Вип. 1. (гуманітарні науки) тощо.

Є також **бібліографічні покажчики, присвячені окремим розділам українського мовознавства**: ономастиці (Корепанова А.П. та Симонова К.С. Матеріали до бібліографії з української радянської ономастики. – К., 1968; Ономастика. – М., 1976; 1978), діалектології (Москаленко А.А. і Терлецька В.М. Бібліографічний покажчик з української діалектології. – Одеса, 1966), лексикології та лексикографії (Москаленко А.А. і Терлецька В.М. Лексика. Лексикологія. Лексикографія. – Одеса, 1973; Кульчицька Т. Українська лексикографія XIII – XX ст.: Бібліографічний покажчик. – Львів, 1999), термінознавства (Терминоведение на Украине: Библиогр. указ. (1947-1980) /Сост. М.Ф. Богуцкая, А.В. Лагутина. – К., 1982), правопису (Москаленко А.А. і Терлецька В.М. Український правопис. – Одеса, 1971) тощо.

Потрібну інформацію можна роздобути з праць "Розвиток мовознавства в УРСР у 1967-1977 роках" (1980); "Мовознавство на Україні за 50 років" (1967); "Дослідження з мовознавства в Українській РСР за 40 років" (1957).

Не забувайте, що різного роду бібліографічні покажчики видаються і в інших країнах слов'янського світу. Бібліотекар допоможе вам знайти покажчики тих країн, мову народів яких ви розумієте.

Найсвіжішу інформацію про нові дослідження з різних розділів мовознавчої науки ви одержите, коли погортаєте **останні номери науково-теоретичних журналів** "Мовознавство", "Українська мова" (вид. з 2001 р.),

науково-методичних часописів “Дивослово” (до 1991 р. “Українська мова і література в школі”), “Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах” (вид. з 1999 р.), “Українська мова і література в школі” (вид. з 1999 р.) та ін. Мовознавчі розвідки друкують всеукраїнські наукові збірники “Українське мовознавство”, “Проблеми слов’янознавства”, “Культура слова” та ряд вісників, що їх видають навчальні заклади України. Не забувайте, що згадані видання друкують рецензії на найбільш вагомі видання в нашій країні і за кордоном.

Заслуговують на увагу **персональні бібліогріфії праць відомих учених**, наприклад: Білодід І.К. Леонід Арсенович Булаховський / Бібліографія складена Н.Ф.Королевич. – К.: Наук.думка, 1968; Йосип Олексійович Дзендзелівський: Бібліогр. покажчик / Укл. О.Д.Кізлик; Передм. Я.В. Закревської; Відп. ред. Л.Л. Гумецька. – Львів: Вид-во Львів. б-ки ім. В.Стефаника, 1981; Професор Степан Пилипович Бевзенко / Упор. П.Ю. Гриценко. – К., 1999 тощо.

Видані також бібліографії праць О.О. Потебні, А.Ю. Кримського, В.Сімовича, О.Горбача, В.В. Німчука, П.М. Лизанця, Я.В. Закревської, П.П. Чучки, Л.М. Полюги, В.О. Горпинича та інших українських мовознавців.

Література, відсутня у фондах університетської бібліотеки, може бути виписана **через міжбібліотечний абонемент (МБА)** з інших бібліотек України, хоча останнім часом ця послуга зникає, натомість бібліотеки вишів постійно поповнюються електронними версіями праць.

Не забуваймо, що в укладанні бібліографії дослідження нині посутню допомогу надає інтернет, до того ж у всесвітній мережі можна самотужки знайти й скопіювати на електронні носії інформації потрібні для роботи статті, книги, які торкаються проблематики вашого дослідження, словозбірки та інші праці, які можуть слугувати джерелами дослідження.

На основі прочитаного укладається перелік книг, журналів і т. д., які треба опрацювати. Без сумніву, цей список у процесі роботи буде розширюватися.

Тепер можна приступити до опрацювання літератури. Треба сказати, що в кожного науковця тут є свої секрети. Сподіваємося, що згодом і у вас виробиться свій стиль роботи. А поки що можете скористатися нашими порадами в роботі з літературою.

З дібраних статей, брошур, книг робляться виписки, які стосуються теми роботи. Часто ці виписки потім використовуються в роботі у формі цитат. Тому слід звернути пильну увагу на те, щоб виписка відповідала оригіналу й мала посилання на джерело виписаного тексту - повну назву праці, сторінку. Підкреслимо, що матеріалу, як правило, збирають значно більше, ніж буде використано в роботі: у подальшому багато чого несуттєвого відсіється, а те, що, на перший погляд, здавалося несуттєвим, може визначити напрямок, характер роботи. **Виписки групуються за змістом.** Після цього на кожній сторінці бажано підкреслити

кольоровим олівцем головну думку і на основі цього відповідним чином згрупувати виписане.

Щоб у виписках легше було орієнтуватися, радимо робити їх на однакових за розміром аркушах (картках), бажано невеликих і з одного боку. Чому невеликих? На папірцях невеликого формату, як би ви не старалися, дуже багато не запишете: один-два абзаци, у яких сформульована одна думка. Думки ж учених вам доведеться систематизувати, отже, легко буде оперувати виписками, не треба розрізати папірці, "відокремлюючи" одну думку від іншої.

Після здійсненої систематизації виписаного ви помітите, що одні й ті ж речі можуть по-різному кваліфікувати різні мовознавці, ілюструватися зовсім інакшим мовним матеріалом. Ось де простір і для вашої творчості! З'являються власні думки, гіпотези, висновки. Хоча справедливості ради скажемо, що дослідники-початківці в **теоретичних питаннях** звичайно пристають до думок інших учених. Але й тут вони користуються методикою наукового опрацювання літератури: матеріал глибоко осмислюється, у ньому визначається головне й другорядне, основні положення, що відповідають темі роботи, належним чином узагальнюються, унаслідок чого думки з певної проблеми, які були викладені в кількох працях інших учених або занадто широко, або лише принагідно, у роботі юного мовознавця можуть зазвучати об'ємніше, повніше, а головне – цілеспрямованіше.

Слід пам'ятати, що почергове переказування думок різних учених та ще їхні оцінки на кшталт «дотримуємося думки І. Вихованця» (с.34), «дотримуємося точки зору, висловленої І. Коваликом» (с. 35), «дотримуємося визначення форманта, сформульованого Н. Клименко та І. Улухановим» (Там само), «Підтримуємо висловлену науковцями думку» (с.37) та ін.. загалом не прикрашають текст. Треба навчитися узагальнювати ці думки, сміливо вплітати їх у тканину власних розмірковувань і цим самим виказуючи своє ставлення до них.

Вивчення будь-якого питання слід починати за працями більш широкого характеру, найкраще за вузівськими посібниками та підручниками, де звичайно подаються відомості, які є загальноприйнятими в науці про мову. У дослідника має сформуватися певний **каркас знань**, на який він "нанизуватиме" знання, здобуті зі спеціальних, більш вузьких досліджень. При читанні книг, статей слід дотримуватися правила – не пропускати жодного незрозумілого слова. Для з'ясування незрозумілих слів, термінів треба звертатися до тлумачних, енциклопедичних словників, спеціальних довідників, а найперше – до словників лінгвістичних термінів. Довідникові видання також дуже корисні при формуванні каркаса знань з досліджуваної проблеми.

Досвідчені мовознавці часто радять по ходу читання літератури давати оцінку прочитаному, а оскільки власні думки забуваються так же швидко, як і чужі, то необхідно записувати їх. Це розвиває науковий стиль мовлення, а окремі ваші спостереження, твердження надалі можуть цілими блоками

лягти в текст майбутньої праці. Але тут чигає небезпека сплутати власні слова з чужими. Тому слід виробляти в собі звичку **дослівно відтворюваний текст брати в лапки й обов'язково зазначати в дужках сторінку оригіналу.**

Цитувати інших мовознавців ви будете не тільки при виробленні теоретичної позиції дослідження (у теоретичному розділі вашої роботи), а й у процесі аналізу конкретного мовного матеріалу. Так ви не лише виявите свою лінгвістичну ерудицію, а й убережете себе від можливих помилок.

Як уже згадувалося, одним із результатів опрацювання наукової літератури може бути підготовка **теоретичного** розділу роботи: на це часто націлює перше завдання роботи. У цьому розділі бажано подати тему вашої роботи як лінгвістичну проблему: загальна схема теоретичного розділу на початку трохи нагадує ту частину вступу, де ви обґрунтовували актуальність роботи. Але тут думки викладаються в розгорненому вигляді, широко аргументуються. Часом виникає потреба показати спершу розвиток лінгвістичної думки (вітчизняної й зарубіжної) в обраному напрямку дослідження, а вже потім окреслювати коло нез'ясованих питань, шляхи й методику їх розв'язання. Окреслення теоретичних засад дослідження попутно супроводжується уточненням предмета і об'єкта дослідження.

У теоретичному розділі обґрунтовується ідея вашої роботи, тому не радимо його називати, як це інколи буває, "**безіменно**", типу "**Теоретичні основи дослідження**" або ще гірше – "**Огляд літератури з проблеми**". Наводимо приклади, на нашу думку, вдалого формулювання назви теоретичної частини досліджень.

Тема роботи: *"Український відприкметниковий словотвір"* . Назва теоретичного розділу: *"Проблеми основоцентричної дериватології"* (Автор В.В. Грещук).

Тема роботи: *"Функціонально-семантичні особливості ключових слів художнього тексту"*. Назва теоретичного розділу: *"Ключові слова в системі досліджень художнього тексту"* (Автор В.М. Титикало).

Тема роботи: "*Структурно-семантична типологія відприкметникових словотвірних ланцюжків у сучасній українській мові"*. Назва теоретичного розділу: *"Словотвірні ланцюжки як одиниці словотвірної системи"* (Автор Л.І. Коржик).

Тема роботи: *"Динаміка аугментативно-пейоративного словотворення українського іменника"*. Назва теоретичного розділу: *"Проблема аугмента-тивно-пейоративного словотвору в східнослов'янському мовознавстві*" (Автор В.Ф. Христенок).

Кількість опрацьованих джерел не лімітована ні для курсових, ні для дипломних і магістерських робіт. Це залежить від теми, завдань і предмета дослідження.

ДОБІР ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

Залежно від мети й завдань дослідження визначається коло джерел, звідки добиратимуться мовні факти для аналізу. Такими джерелами, як уже зазначалося, виступають усне мовлення та тексти творів різних стилів і жанрів.

Усне мовлення носіїв української мови цікавить науковця, коли об'єктом дослідження виступають територіальні говори, мовлення окремих вікових, соціальних груп людей (дітей дошкільного віку, учнів середніх шкіл, студентів, науково-технічної інтелігенції, працівників певної галузі і т.ін.). Зрозуміла річ, виникає потреба зробити записи мовлення цих груп людей. Зазвичай ці записи спочатку робляться на магнітофонну стрічку, а потім „розшифровуються": після неодноразових прослуховувань виконується їх запис на папері. До цих записів висувається ряд вимог, зокрема вимога **паспортизації матеріалу.** Паспорт матеріалу включає в себе фіксацію точного місця його запису, характеристику інформанта (інформантів), тобто людини (кола людей), від яких почуто записаний матеріал. Характеризуючи інформанта, вказують, як правило, на його вік, освіту, соціальне становище. Це робиться з тією метою, щоб можна було аналіз дібраного мовного матеріалу здійснювати з оглядом на те, наскільки природне мовлення інформанта зазнало впливу літературної мови, професійного середовища тощо.

Переважна більшість мовних фактів добирається з письмових джерел (друкованих чи рукописних текстів). Дібрати мовні факти означає зробити необхідні виписки, тобто виписки тих фрагментів тексту, де фіксуються досліджувані явища, їх особливості. Ці виписки найкраще робити на невеликих аркушах, бажано однакового розміру: їх потім зручніше буде класифікувати. Мовознавці виробили певні вимоги до підбору фактичного матеріалу, дотримання яких не тільки полегшить обробку мовних фактів, а й допоможе уникнути фактичних помилок у роботі. Назвемо **найголовніші**:

1. Кожний мовний факт у певному контексті виписується на окрему картку. Це спрощує процес систематизації матеріалу.

2. Ілюстративний текст має найбільш повно відображати семантику, функції, особливості вживання, будову і т. ін. мовного явища, що досліджується.

3. Кожна картка (виписка) паспортизується. Паспорт включає в себе такі дані: назва тексту, місце його написання, під яким роком датується, сторінка за виданням (якщо цей текст опубліковано).

4. У всіх сумнівних випадках приймається позитивне рішення: виписуються мовні факти, належність яких до досліджуваних мовних явищ викликає певні вагання; розширюється контекст з метою кращого усвідомлення особливостей аналізованих фактів тощо.

На практиці звичайно записують паспорт джерела, використовуючи умовні скорочення. Наприклад, якщо ви добирали, скажімо, прислівники з одинадцятитомного словника української мови, то скорочений запис паспорта прислівника **щоліта** (паспорт прийнято подавати поряд у дужках) може мати такий вигляд: (СУМ, XI, 604), де складноскорочене слово СУМ утворене з початкових букв повної назви **Словник української мови,** римська цифра означає том, арабська – сторінку. Якщо таких джерел кілька, то перелік їх умовних скорочень вміщують у додатках до роботи. Зліва пишеться умовне скорочення, справа – повна назва джерела. Наприклад:

СУМ - Словник української мови. В 11-и томах. – К.: Наук. думка, 1970-1980.

Гр. - Словарь української мови. Зібр. ред.журн. “Киев. Старина”. Упорядкував з дод. влас. матеріалу Б.Грінченко. Т.1-4. – К., 1907-1909.

Часто буває, що студенти досліджують мову творів окремих письменників за кількома виданнями, збірками. Назва кожного такого видання мусить мати своє умовне скорочення, що відображається в паспорті. Запам’ятайте: читач при потребі за поданим у роботі паспортом має знайти поданий вами ілюстративний матеріал!

У процесі карткування мовного матеріалу у вас можуть виникнути певні міркування з приводу особливостей конкретного факту, ці міркування (щоб їх не розгубити) теж бажано записати на картці у визначеному вами місці. Вони знадобляться при безпосередньому написанні роботи.

Якщо текст, який ви обстежуєте, невеликий за обсягом, то його варто дослідити в цілому шляхом суцільної вибірки мовних явищ, які вас цікавлять. Якщо ж тексти великі за обсягом або їх кілька, то застосовують вибірковий метод. Однак тут треба добре зорієнтуватися й обстежити ті частини тексту (текстів), які дають найбільш повне уявлення про предмет дослідження.

Запам’ятайте! Збирання мовних фактів для дослідження розпочинається після ґрунтовного опрацювання літератури з проблеми. Для того, щоб збирати, треба знати, що збирати. А окрім того, цей процес творчий, він потребує не лише фахової підготовки, а й вдумливості, кмітливості.

У збиранні мовного матеріалу треба вчасно зупинитися і перейти до його опису, тобто створення основної частини тексту курсової (дипломної,

магістерської) роботи. Хоча процеси написання тексту і продовження збирання матеріалу можуть іти паралельно. Відшукавши новий цікавий матеріал, автор може вносити в текст доповнення, виправляти написане, удосконалювати концептуальне розв'язання теми.

АНАЛІЗ МОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Аналізові дібраних мовних фактів передує їх систематизація на основі опрацьованої наукової літератури. Систематизація матеріалу, з одного боку, супроводжується відмежуванням об'єкта дослідження від інших, схожих на нього явищ, а з другого – структуруванням об'єкта дослідження, визначенням порядку розгляду матеріалу. Запам'ятайте, наукове дослідження не будується на голому місці. Своєю структурою, схемою, підходами до аналізу матеріалу воно спирається на наукові праці попередників. Наприклад, досліджуючи процеси словотворення, скажімо, в електротехнічній термінології, ви, без сумніву, спиратиметеся на узагальнювальні праці з української дериватології та ряд конкретних досліджень у галузі словотворення різних терміносистем української мови. Окремі підходи, схеми аналізу вам не сподобаються, а деякі викличуть зацікавленість, і ви спробуєте створити щось подібне. Звісно, не варто сліпо наслідувати якусь конкретну працю. Орієнтуючись на власні наукові уподобання, творчо синтезуючи та й, можливо, ревізуючи підходи попередників, слід виробити свою структуру роботи, схему аналізу дібраного матеріалу, виходячи з мети й завдання роботи. Наприклад, аналіз похідних іменників (тобто іменників, які утворені від інших слів), не можна розпочати без поділу на групи за способами творення. Кожний спосіб творення має свої різновиди. Так, до морфологічного способу творення слів входить префіксальне, суфіксальне, суфіксально-префіксальне словотворення, складання (включаючи й абревіацію). Суфіксальні похідні належать до найменувань чоловічого (*учитель, будильник*), жіночого (*битва, далечінь*), середнього роду (*селище, віконце*) та іменників, що вживаються лише в множині (*радощі, селяни*). Похідні іменники можна класифікувати також за типом твірних основ, за загальними й частковими словотвірними значеннями тощо. Обраний вами підхід до систематизації матеріалу значною мірою зумовить як схему аналізу окремих мовних явищ (чи їх груп), так і структуру роботи в цілому. Не забувайте, що в загальних рисах **класифікація матеріалу диктується поставленими в роботі завданнями.**

Звісно, готових рецептів аналізу дібраних мовних фактів ніхто не дасть. Однак варто пам'ятати, що напрямок, характер дослідження можуть підказати не лише студії з українського мовознавства, а й праці, де аналізуються схожі явища в споріднених мовах чи інших мовних підсистемах рідної мови: інших територіальних чи соціальних діалектах, творах інших письменників тощо. Інколи корисно принципи аналізу одних мовних явищ

поширювати на інші одиниці мовної системи. Це звичайно вимагає прогнозування хоча б в найзагальніших рисах результатів дослідження, пристосовування прийомів аналізу до нових даних.

Конкретний аналіз дібраних мовних фактів може наразитися на перепону: не все з того, що ви дібрали, укладається в заготовлені схеми. Це явище закономірне, особливо коли ви спиралися при виробленні підходів до лінгвістичного аналізу на вузівську підручникову літературу, на узагальнюючі праці, де розглядаються найбільш типові явища, ті особливості, які найперше впадають в око.

Опрацювання фактичного матеріалу зобов'яже вдруге (але тепер уже цілеспрямованіше) звернутися до наукової літератури з проблеми, розширити її коло. І якщо все ж таки ви не знайшли "ніші" для тих дібраних мовних фактів, які "не вписуються" у відомі схеми, то приступайте самотужки до розширення відомих рамок теорії. Залучення нового фактичного матеріалу нерідко до цього призводить. А ряд досліджень, які виконуються в певному напрямку протягом багатьох років, поступово вносить зміни в узагальнюючі праці, підручникову літературу. Добре буде, коли невеличкою цеглинкою в цьому стане й ваша праця.

Дібраний матеріал зазнає, таким чином, систематизації, класифікації. Однак не варто авторові кваліфікаційної праці писати,що мовні факти він поділив, об'єднав тощо. Наше завдання – виявити те, що вже є в мові, те, що спонтанно, у процесі удосконалення мови об'єднували і ділили сотні поколінь наших предків.

Сумлінно зроблений опис обстежених мовних явищ – це вагома частина роботи, але обмежуватися лише констатацією спостереженого не слід. У добре виконаному дослідженні виявляються певні закономірності, тенденції функціонування мовного явища в тексті тощо. Наприклад, С.В.Сірик, яка описувала назви доріг в українській мові, розподілила ці найменування на дві великі групи ("Назви наземних доріг", "Назви неназемних доріг"), а потім приступила до розгляду кожної з них через призму тематичних груп. Однак описом тематичних підгруп аналіз не завершився. Дослідниця встановила походження слів, що належать до цього розряду лексики, територію їх поширення, частоту використання, простежила зміни в семантиці багатьох (особливо давніх) лексем, виявила факти архаїзації багатьох найменувань доріг. Дуже важливим є те, що авторка звернула увагу на полісемічність ряду розгляданих слів, виявила синонімічні, антонімічні відношення в тематичних групах дослідженої лексики, описала явища омонімії, мезонімії тощо, а це дало їй можливість не лише стверджувати, що згадані найменування в семантичному плані становлять впорядковану підсистему, а й виявити характерні риси цієї підсистеми.

Дослідниця фразеології М.Т. Рильського А.П. Супрун у першому розділі дисертації здійснила функціонально-стилістичну класифікацію виявлених у творах письменника фразеологізмів. Тут авторка не лише навела приклади вживання М.Т. Рильським розмовних, книжних, просторічних фразеологізмів,

а й виявила їх функції в поетичному тексті митця. Та все ж основну увагу дослідниця приділила іншому. У процесі роботи було доведено, що М.Т. Рильський досить своєрідно використовував відомі стійкі словосполуки: вживав у вузькому контексті синонімічні, антонімічні, часом різностильові фразеологізми, уміло їх нарощував, досягаючи більшої емоційної виразності висловлювання. Проте особливої майстерності відомий поет досягнув у оказіональному перетворенні фразеологічних одиниць: семантичних, лексико-семантичних, лексико-граматичних, структурно-семантичних, синтаксичних, комбінованих. Тому другий розділ дослідження присвячено головним чином аналізу цих видозмін загальномовних фразеологізмів, з'ясуванню того, яку роль відіграють згадані модифікації в поетичному висловленні. Отже, початкові спостереження й висновки, викладені в першому розділі, виявилися "плацдармом" для більш глибокого підходу до вивчення об'єкта дослідження.

Розділи роботи треба іменувати так, щоб читач міг зрозуміти за назвою, про що в цій частині кваліфікаційного твору йдеться. Слід дбати про те, щоб назви розділів і підрозділів не були занадто довгими, не складалися, як правило, більше, ніж з дев»яти слів. Наприклад, назва розділу в роботі магістрантки, присвяченій дослідженню нульових суфіксів прикметників, «Парадигматика нульових суфіксів. Структурно-семантичні та функціонально-стильові властивості однокореневих ад'єктивних дериватів з матеріально не вираженими суфіксами», загалом правильно вказує на розглядану в цій частині роботи проблему, однак цей п'ятнадцятислівний заголовок розділу (причому два слова складні) важко сприймається, читачем, тому виконавцеві дипломної роботи запропоновано було сформулювати коротше найменування.

Варто мати на увазі, що нові покоління Узагалі-то ми маємо шанувати наших попередників за те, що вони зробили (особливо, коли виконали роботу на високому рівні), а не критикувати за те, чого вони не зробили. Тому в реченні «Інші дослідники, які вивчали композитні прикметники, що є предметом і нашого дослідження, увагу на форманті або взагалі не зосереджували […], або не відносять їх до складнонульсуфіксальних через неприйняття ідеї про нульовий суфікс», нам видається, прозирає незадоволення згаданими дослідниками. Та й речення треба відредагувати.

І ще одне.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Таке багатогранне явище, як мова, вивчається за допомогою різних методів: *описового, зіставного, статистичного, лінгвістичної географії, порівняльно-історичного* тощо, їх застосування диктується метою роботи. На практиці дослідники-початківці найчастіше користуються **описовим**

методом: на основі систематизації зібраних мовних фактів описують стан речей у певній галузі знань про українську мову, на підставі чого роблять відповідні висновки. **Описовий метод –** це планомірна інвентаризація одиниць мови і пояснення особливостей їх будови та функціонування на певному етапі розвитку мови, тобто в синхронії. Головною методикою такого дослідження є спостереження з виділенням мовних одиниць та поступове їх об'єднання у визначені сукупності. Застосовуючи описовий метод, дослідники виділяють одиниці аналізу (*фонеми, морфеми, лексеми* і т.ін.), членують їх (*поділ речень на словосполучення, слів – на морфеми, морфеми – на фонеми* і т.д.), класифікують та інтерпретують їх – встановлюють місце кожного факту серед інших фактів. У межах описового методу застосовують кілька різновидів аналізу. Якщо дослідник виділені одиниці об'єднує в групи, а потім аналізує структуру цих груп, розглядаючи кожну одиницю як складник певної категорії (присудка, додатка, обставини тощо), маємо справу з *категорійним* аналізом. При *дискретному* аналізі у структурній одиниці виділяють найменші, неподільні ознаки. Після цього вивчають структуру цих ознак, їх розподіл, значення, а мовну одиницю характе-ризують як перетин або набір цих ознак (згадаймо характеристики голосних і приголосних фонем). *Компонентний* аналіз ґрунтується на тому, що одиниці аналізу є елементами аналізованої мовної одиниці – номінативно-комунікативної й структурної. Напр.: поділ морфеми на фонеми, слова – на морфеми тощо. Якщо аналізовану одиницю розглядають у межах контексту, тобто досліджують частину через ціле, наприклад, фонему в межах слова, лексему в складі речення тощо, – тут застосовано *контекстний* аналіз. Інтерпретація є обов'язковим компонентом аналізу мовних явищ при застосуванні описового методу.

При *зовнішній* інтерпретації розкривають зв'язки мовних одиниць з екстралінгвальними та лінгвальними реаліями. Так, за допомогою *прийому тематичних груп* найчастіше вивчають тематичну (назви рослин, тварин, інструментів) чи термінологічну лексику. *Прийом нормативно-стильових характеристик* застосовують при укладанні тлумачних словників чи виявленні стилістичних особливостей художніх творів. *Логіко-психологічні прийоми* застосовують при дослідженні змісту мовних одиниць з категоріями мислення. *Прийоми міжрівневої інтерпретації* застосовують при аналізі одиниць мовного рівня з погляду одиниць іншого рівня.

При *внутрішній* інтерпретації аналізують внутрішні системні зв'язки мовних явищ. Зокрема, за такої інтерпретації застосовують *прийом класифікації і систематизації*, при якому аналізований матеріал розділяється на окремі групи, класи на підставі подібних чи відмінних ознак. Напр. класифікація слів за частинами мови, класифікація речень на односкладні/ двоскладні. *Парадигматична* методика є одним із способів моделювання мови. Парадигму (семантична і синтаксична) розуміють як зразок, дібраний з мовленнєвого матеріалу (парадигма відмінкових

закінчень іменників, особових закінчень дієслів тощо). Розуміння парадигматичної будови мови привело до широкого застосування *прийому парадигм* у сучасних дослідженнях. *Опозитивний прийом* базується на протиставленні будь-яких мовних одиниць (голосні – приголосні; однозначні – багатозначні тощо). Семантичні ознаки мовних одиниць можуть виражатися неоднаковою мірою, мати різну віддаленість між собою. *Прийом семантичного поля* застосовують для побудови моделей за принципом "центр – периферія". Центральну позицію займає семантична домінанта, що являє собою набір семантичних ознак аналізованого поняття. Інші одиниці розташовуються у напрямі від центру до периферії відповідно до ослаблення кваліфікативної ознаки. *Прийом семантичної валентності слова* звернений до аналізу семантичної сполучуваності лексичних одиниць у складі синтаксичних структур. Крім названих, у межах описового методу застосовують різноманітні прийоми, які не є основними для цього методу, вони за потреби запозичені з інших методів. Це, насамперед, *прийоми перетворень, трансформаційна методика*.

Окремі положення, висновки стануть вагомішими, якщо будуть проведені відповідні підрахунки, – для цього застосовують **статистичний метод.**

Коли є потреба порівняти мовні явища різних мовних підсистем (мовних систем різних письменників, функціонування мовних явищ у різних стилях мови і т.ін.), вдаються до **зіставного методу.**

При зіставному вивченні мов історичний аспект не береться до уваги, і тому зіставлятися можуть як споріднені, так і неспоріднені мови. Зіставний метод – це вивчення і опис мови шляхом системного її порівняння з іншими мовами для виявлення її особливостей. Він спрямований перш за все на виявлення відмінностей між мовами, які порівнюються, і тому ще називається *контрастивним* і лежить в основі *контрастивної лінгвістики.*

Практичною метою порівняльно-типологічного дослідження є:

- виявлення подібностей і відмінностей у використанні мовних засобів у різних мовах;
- вивчення конкретних особливостей порівнюваних мов. Таке зіставне порівняння дає можливість виявити деякі внутрішні особливості двох мов;
- встановлення загальних закономірностей і фактів, характерних для кожної мови, виявлення мовних універсалій і можливостей їх реалізації в конкретних мовах.

Зіставний метод поширений у прикладному мовознавстві – найчастіше у практиці укладання дво- чи багатомовних словників, перекладі, методиці викладання іноземних мов.

Зіставний метод – це система прийомів і методик аналізу, які використовуються для виявлення загального й індивідуального в мовах, що зіставляються. Зіставний аналіз залежить від того, яку мету ставить перед

собою дослідник, скільки мов він залучає для аналізу і який спосіб опису обирає.

Складниками зіставного методу є *встановлення засад зіставлення, зіставна інтерпретація і типологічна характеристика.*

Встановлення засад зіставлення полягає у виборі якої-небудь ознаки мовного явища – фонетичної, граматичної, лексичної, семантичної – як еталона, основи дослідження. Об'єктом зіставлення можуть бути усі мовні одиниці та відношення між ними – від фонем до речень. Як джерело зіставлення можуть виступати також словники, граматики, тексти, мови загалом.

Зіставна інтерпретація полягає перш за все у тому, що зіставлювані факти і явища вивчаються за допомогою описового методу, а отримані результати зіставляються.

Останній етап зіставного методу – *типологічна характеристика* – спрямований на виявлення типових і нетипових ознак аналізованого явища, встановлення його місця у здійснюваній класифікації.

Загальні засади зіставлення виявляються за допомогою мовного і ознакового зіставлення.

Прийом мовного зіставлення полягає в тому, що основою для зіставлення виступає одна мова. Вибір такої мови як бази для аналізу визначається завданнями дослідження.

Прийом ознакового зіставлення виявляється в тому, що базою для зіставлення обирається певне явище тієї чи іншої мови або ознаки цього явища.

Зіставна інтерпретація здійснюється за допомогою методики паралельного вивчення, структурної інтерпретації і стилістичної інтерпретації. Методика паралельного вивчення полягає в тому, що факти і явища зіставлюваних мов аналізуються у кожній з них з широким залученням прийомів і методики описового методу, а вже потім отримані результати зіставляються між собою.

Якщо порівнюються мовні явища різних синхронних періодів розвитку мови (скажімо, кінець XIX – кінець XX ст. чи середина XX – друга половина XX ст.), то тут застосовують **порівняльно-історичний метод.** Порівняльно-історичний метод – сукупність дослідницьких прийомів, які спрямовані на розв'язання таких основних проблем: встановлення генетичної спорідненості між окремими мовами; пояснення генетичної спорідненості мов певного ареалу; виявлення причин і умов розпаду прамови, формування окремих мовних ареалів і самостійних мов; віднайдення і витлумачення закономірностей еволюції групи споріднених мов, пояснення вторинних збігів і розходжень між ними.

Порівняльно-історичний метод орієнтований на сучасні мови: чим глибше простежується історія певної мови, тим ґрунтовнішими будуть знання про її сучасний стан. Історичне тлумачення будь-якої сучасної мови, як окремих її одиниць, так і цілісної системи, і є її етимологія.

Сутність цього методу полягає в порівнянні стану одного й того ж мовного факту чи їх сукупності у різні хронологічні періоди, у виявленні тих змін, які відбулися за цей період. Конкретні прийоми і процедури порівняння полягають у визначенні генетичної належності мовних фактів, у встановле-нні системи відповідників і аномалій на різних рівнях у порівнюваних мовах, у моделюванні вихідних мовних форм, які не зафіксовані писемністю, у хронологічній і просторовій локалізації мовних явищ і станів.

Цей метод є найефективнішим при встановленні історичних змін на фонетико-морфологічному і морфологічному рівнях, хоча актуальним є й порівняння кореневих основ найдавніших слів.

Порівняльно-історичний метод – це не просто сукупність прийомів і процедур їхньої реалізації, але й чітко продумана концепція відбору та інтерпретації відповідного матеріалу, що спирається на перевірені дослідницькою практикою принципи. До останніх належать: відбір мовного матеріалу, що буде порівнюватися; порівняння, спрямоване на виявлення спорідненості; реконструкція прамовних форм – найважливіший принцип порівняльно-історичного методу.

Не весь мовний матеріал можна відбирати для порівняння. Для цього, наприклад, не беруть звуконаслідування, вигуки, спеціальні терміни, запозичення. Як правило, порівнюють мовні елементи, що належать до найбільш сталих сфер: в лексиці – основний словниковий фонд (терміни спорідненості, побуту, особові займенники, числівники першого десятка); в морфології – система словозмінних формативів, які майже ніколи не запозичаються, засоби словотвору.

Порівняння завжди проводиться у певній послідовності: спочатку зіставляються хронологічно різні дані однієї мови (напр. дані сучасної української і давньоруськоукраїнської мови); потім для порівняння залучаються дані близькоспоріднених мов (східнослов'янських слов.); і лише потім звертають увагу на факти інших мов, що належать до тієї ж мовної сім'ї.

Принцип порівняльно-історичного методу – це встановлення історичної тотожності та відмінності форм і звуків мови. Найважливішими *прийомами* порівняльно-історичного методу є а)прийоми внутрішньої та зовнішньої реконструкції; б)прийом хронологізації; в)прийом діалектографії; г) прийом культурно-історичної інтерпретації; д)прийом текстології.

Прийом внутрішньої реконструкції полягає в тому, що давніша форма реконструюється шляхом зіставлення хронологічно різних її фіксацій у межах однієї мови, а форми споріднених мов або зовсім не використовуються, або до них звертаються лише для контролю.

Методику *зовнішньої реконструкції* зводять до порівняння однорідного матеріалу споріднених мов для виведення на базі закономірностей певного *архетипа*.

Прийом хронологізації полягає в тому, що мовні факти отримують абсолютну чи відносну часову встановленість, при цьому *абсолютна хронологія* встановлюється виявленням першої фіксації даного факту в будь-якій писемній пам'ятці, а *відносна хронологія* полягає у виявленні послідовності проходження мовних явищ (що відбувається за чим).

Діалектографічні прийоми використовують при збиранні, обробці та інтерпретації діалектного матеріалу. Вони охоплюють прийоми діалектологічних, лінгвогеографічних та ареальних досліджень.

Прийом культурно-історичної інтерпретації базується на тісних зв'язках мовних явищ з даними етно- та демографії. Етнографічна інтерпретація – це етнографічне групування мов і мовних явищ.

Текстологія або так званий „філологічний метод" – це сума конкретних прийомів, які застосовуються для дослідження історії тексту і його варіантів (списків, редакцій), авторства та часу його написання. Текстологічні дослідження вимагають залучення історичних, літературознавчих, лінгвістичних знань, а практичним результатом такої роботи є публікація пам'яток. "*Філологічний метод*" полягає в аналізові давньописемних текстів, писаних цією мовою, з метою віднайдення "прототипів" пізніших мовних форм. Найчастіше дослідники висвітлюють етапи розвитку мови в їхній хронологічній послідовності від архаїчних форм до сучасних, але можливим є й інший зворотній шлях – ретроспективний, який отримав назву *актуалізм.* Актуалістичний підхід ґрунтується на розумінні того, що сучасні форми є основою для аналізу і виявлення давніх форм. Цей прийом, коли його можна застосувати, дає широку мовну картину з чіткою хронологізацією і локалізацією явищ (якщо збереглися різночасові писемні пам'ятки).

На *синтаксичному рівні* компаративних досліджень відомі кілька методів, що отримали свою назву за іменами тих учених, які їх розробили й активно впроваджували.

Метод О.О. Потебні. О.О. Потебня запропонував поставити у центр історичного синтаксису вивчення синтаксичних тенденцій, що діють протягом тривалих часових періодів, бо у цьому випадку закономірно обґрунтовуються зміни, які відбуваються в мові безперервно, а кожний факт є матеріалізацією певних тенденцій.

Морфологічний метод Б.Дельбрюка. Сутність застосування методики морфологічних досліджень у синтаксисі Б.Дельбрюк вбачає в тому, щоб, відштовхуючись від напрацювань морфології, дати відповіді на питання порівняльно-історичного синтаксису.

Методи лінгвогеографічних досліджень. Лінгвогеографія, як і всяка географія, пов'язана з картами. Аналізоване лінгвістичне явище обов'язково повинно бути нанесене на карту, тому картографування є досить складною операцією і при цьому визначається метою дослідження. Напр.: діалектолог насамперед зверне увагу на так звані пасма ізоглос, *а проблема архаїзмів та*

інновацій буде другорядною; спеціаліст з історичної діалектології буде картографувати тільки інновації.

Картографування вимагає значної попередньої підготовки, пов'язаної із збором матеріалу, вибором пунктів для створення сітки, визначення характеру опитування інформантів, підбір інформантів (вік, професія, час проживання), складання словника, засади паспортизації та ін.

Зібраний матеріал наносять на карти у вигляді ізоглос, тобто ліній, які окреслюють межі території поширення тих чи інших мовних явищ. Залежно від мети дослідження проводять у синхронічному чи діахронічному аспекті: *при синхронічному аналізі* визначають географічне поширення говірок, говорів, діалектів тощо, а *об'єктом діахронічного* є архаїзми та неологізми. Ізоглоси різних мовних на одній території не збігаються. Але, не збігаючись повністю, окремі ізоглоси розташовуються дуже близько одна від одної, утворюючи так звані *пасма ізоглос*, між якими виділяються території, що відзначаються подібністю мовних явищ. Сукупність ізоглос на території поширення певної мови, або так званий „мовний ландшафт" і є об'єктом дослідження лінгвогеографії.

Кожне лінгвогеографічне дослідження передбачає *чотири* основні етапи роботи:

- підготовка до мовного матеріалу (складання питальника, друкування анкет);
- збирання матеріалу;
- картографування зібраного матеріалу;
- інтерпретація карт.

Лінгвогеографія дає можливість на основі зіставного аналізу отримати важливі дані для вивчення історії мов і діалектів, встановлення їх історичних зв'язків. Інтерпретуючи характер ізоглос, їхній напрям, співвідношення, дослідники мають можливість за допомогою внутрішньої реконструкції мовних явищ і їх порівняння з даними історії носіїв діалекту реконструювати шляхи розвитку мови в усій її багатогранності. Дослідження методами лінгвогеографії груп споріднених мов і мовного ландшафту територій поширення різносистемних мов допомагає пізнати історію розвитку і взаємодіїї цілих народів, їхніх мов, культур.

Структурний метод – це метод синхронного аналізу мовних явищ лише на основі зв'язків і відношень між мовними елементами.

Метою структурного аналізу є вивчення мови як цілісної функціональної системи, елементи й частини якої співвіднесені й пов'язані строгою системою лінгвальних відношень. Структурне мовознавство обґрунтувало особливу техніку аналізу, що об'єднує такі *найзагальніші прийоми:*

- прийом комутації або субституції, за допомогою якого визначаються інваріантні мовні одиниці, виявляється функціональна ієрархія...;
- прийом опущення (нульової субституції);
- прийом інтерполяції або "каталізу" відсутніх елементів.

Структурний метод досить складний, він охоплює велику кількість різнорідних методів і прийомів, які можна звести до чотирьох основних методик:

- дистрибутивної;
- безпосередніх складників (БС);
- трансформаційної;
- компонентного аналізу.

Основними етапами дистрибутивного аналізу вважаються такі:

- сегментація тексту на одиниці певного рівня (звуки, морфеми, слова);
- ідентифікація виділених одиниць, тобто об'єднання їх у певні класи;
- виявлення відношень між виділеними класами.

Дистрибутивний аналіз набув значного поширення у лінгвістичних дослідженнях, він застосовується при аналізі мовних одиниць будь-якого рівня. При його використанні можна встановити систему фонем і морфем, значення полісемічних слів, особливості семантики певних одиниць тощо.

Методика БС – це прийом подання словотвірної структури слова і синтаксичної структури словосполучення та речення у вигляді ієрархії складників.

В основі аналізу за БС лежить поступове членування висловлення на бінарні складники, яке продовжується доти, доки не залишаться неподільні елементи (кінцеві складники). При такому аналізі речення поступово згортається до "ядерної" одиниці, яка лежить в основі його будови. При цьому членуванні, незалежно від того, це речення чи словосполучення, основоположним є принцип: один з БС є ядром конструкції, а інший – периферією. Напр.: у словосполученні *домашнє завдання* слово *завдання* – ядро*; домашнє* – периферія*; прочитати книгу – прочитати* – ядро; *книгу* – периферія. Оскільки аналіз за БС відбувається шляхом виділення словосполучень і згортання їх у речення, то такий прийом називається *згортанням*.

Аналіз за БС є основним прийомом сегментації мовного матеріалу і визначення ієрархії складників у словах, словосполученнях, реченнях.

Трансформаційний аналіз – це експериментальний прийом визначення синтаксичних і семантичних подібностей і відмінностей між мовними об'єктами через подібності й відмінності у наборах їхніх трансформацій. Цей аналіз базується на розумінні того, що в основі кожної складної синтаксичної структури лежить проста і таким чином з простих структур шляхом перетворень (трансформацій) можна вивести складні. Визначити синтаксич-ну структуру речення за цією методикою – значить визначити ядерні типи, що лежать в його основі, і показати, шляхом яких трансформацій вона утворилася.

У цій методиці використовують поняття *конструкцій, трансформів і трансформацій.* Завдання трансформаційного аналізу полягає в тому, щоб шляхом перетворень описати безліч висловлювань певної мови як похідних від невеликої кількості *ядерних конструкцій*.

Трансформаційний аналіз застосовують при дослідженні синтаксису, морфології, словотвору, лексичної семантики. Напр.: за допомогою цієї методики можна розрізняти назви істот/неістот.

Компонентний аналіз – це система прийомів лінгвістичного вивчення значень слів, суть якої полягає в розщепленні значення слова на складники, які називаються *семами* (семантичними множниками, маркерами).

Він базується на гіпотезі про те, що значення кожної мовної одиниці складається із семантичних компонентів (сем), і таким чином увесь словниковий склад мови може бути описаним за допомогою незначної кількості семантичних ознак. Методика компонентного аналізу тісно пов'язана з системно-парадигматичним розумінням мови, особливо з теорією поля.

Відомо, що одна лексема може виражати кілька значень, кожне з яких називається семемою. Одні з семем є в своїй основі *денотативними*, тобто відображають предмети зовнішнього світу, інші – *конототивними*, тобто виражають оцінки, емоції тощо.

Сукупність семем, що виражаються однією лексемою, утворюють семантему, а семеми, що входять до складу однієї семантеми, перебувають між собою в ієрархічних відношеннях.

Семеми діляться на семи (гр.sema – знак). Сема розуміється як відображення у свідомості людини окремої ознаки якої-небудь деталі того об'єкта, який загалом представлений у семемі. Поділ семеми на семи безкінечний, його межею є глибина пізнання якостей і ознак денотата. Компонентний аналіз показує, що число сем, значимих для спілкування, у кожній семемі досить обмежене і виявляється шляхом зіставлення і протиставлення різних семем між собою. *Для компонентного аналізу важливим є не тільки встановлення сем, а й їхньої внутрішньої організації, тобто місця і ролі кожної з них у структурі значення лексеми*. Структурна організація компонентів у значенні слова визначається на основі його синтаксичних властивостей (сполучуваності), а їхня значимість – кількістю одиниць, що сполучаються з цими лексемами.

Поняття методу досить широке, його застосування реалізується шляхом використання наукових прийомів дослідження, з якими ви емпірично (тобто на основі власних спостережень) знайомитеся під час опрацювання наукової літератури. Цих прийомів дуже багато, вони часто залежать не лише від методу, а й від розділу знань про українську мову, що вивчається. Базуються вони головним чином на процедурах фіксації й зіставлення мовних явищ, встановлення в них спільного й відмінного, виділенні їх складників тощо.

НАУКОВА НОВИЗНА ДОСЛІДЖЕННЯ

Обов'язковим елементом вступу є визначення новизни дослідження. Вона полягає не лише в залученні до наукового обігу нового ілюстративного матеріалу, а й у глибшому, ніж у відомій науковій літературі, його аналізові, в узагальненні відомих досліджень з обраної проблеми та порушенні нових питань. Автор наукової роботи коротко викладає наукові положення, запропоновані ним особисто. Студент повинен показати, у чому полягає відмінність отриманих результатів від уже відомих, охарактеризувати ступінь новизни **("вперше отримано", "удосконалено", "дістало подальший розвиток"** тощо). Ні в якому разі не можна робити виклад наукового положення у вигляді анотації, коли просто констатують, що в роботі зроблено те й те, а новизна фактично залишається незрозумілою.

Усі наукові положення з урахуванням рівня їх новизни є теоретичною базою виконання в роботі наукових завдань і проблем.

При формулюванні наукової новизни можна вживати такі вирази: **" вперше здійснено комплексне ...", "створена концепція, що узагальнює ... і розвиває ...", " ... досліджено специфічні зв'язки ...", " ... визначено ефективність ...", " доведена залежність між ...".** Наприклад, наукова новизна роботи "Типи складнопідрядних речень з підрядними прикомпаративними" (автор В.Г. Мараховська) полягає у встановленні сутності змісту структур, реалізованого через зіставлення двох пропозицій, оформлених як складнопідрядні речення з підрядними прикомпаративними, з'ясуванні визначальних чинників їх смислової та структурної організації, що вирізняють цей тип речень компаративного змісту з-поміж решти порівняльних конструкцій та сприяють диференціації різновидів поліпредикативних утворень у межах означеного типу, аналізі напрямів та різновидів диференційних перетворень прикомпаративних структур.

ФОРМУЛЮВАННЯ ВИСНОВКІВ

Завершальною стадією роботи є формулювання висновків. У роботах молодих дослідників часто можна помітити типовий недолік: завдання ставляться одні, виконуються ж інші, а висновки зовсім не випливають з дослідження. Спостерегти цей недолік недосвідченому науковцеві буває важкувато, адже всі ці три компоненти навіть у слабких роботах звичайно тематично пов'язані між собою. Не буде ж дослідник-початківець ставити завдання, що стосуються словотворення, досліджувати синтаксис, а висновки робити в галузі фразеології! **Запам'ятайте:** висновки мають ув'язуватися із поставленими завданнями, вони мають логічно випливати із тексту дослідженняї, бути обгрунтованими, вказувати, якого результату досяг автор унаслідок виконання поставлених завдань. Отже, треба дбати про те, щоб висновки можна було читати як окремий твір, у якому відображено основні здобутки кваліфікаційної роботи.

Отже, **формулюючи висновки, "беріть у руки" завдання**. Це, до речі, варто робити не лише наприкінці роботи, а й по ходу її: не зіб'єтеся на манівці із магістрального шляху дослідження!

Оскільки розділи роботи ув'язуються з поставленими завданнями (інколи формулювання назви розділу майже дослівно повторює завдання), то результати його виконання (у розлогому, широкому вигляді, з проміжними твердженнями, висновками, багато проілюстровані) містяться в самому розділі (розділах), які звичайно поділені на підрозділи. Наприкінці розділів здебільшого подаються проміжні висновки (підсумки) дослідження, нерідко зі статистичними підрахунками, яскравими прикладами. У прикінцевих висновках слід стисло передати зміст цих проміжних висновків. Саме висновків, а не переказати коротко те, чим ви займалися і як добре ви це робили. Отже: **не що зробили, а якого результату досягли в процесі виконання роботи**. Ілюстративний матеріал тут не завжди є обов'язковим, він подається (і то в скороченому вигляді) лише тоді, коли допомагає краще зрозуміти суть цих висновків. При формулюванні висновків треба виявити навички та уміння стисло переказувати текст, не втративши основного.

Отже, якщо перше завдання зобов'язувало **виявити складтих чи інших мовних одиниць у певних текстах української мови,** то в першому висновку має йтися про те, що являють собою обстежені мовні одиниці з цього погляду (**являють собою складну й розгалужену систему (значний шар лексики), який (яка) характеризується** і т. д., і т.ін.).

Якщо ви планували описати мовні одиниці з якогось боку (виявлення структурних типів, географії поширення, стилістичного потенціалу, особливостей функціонування структури, рівня продуктивності, походження тощо), то це має знайти відображення у висновках, проілюстрованих небагатьма (двома-трьома) найхарактернішими прикладами. Оскільки, як уже зазначалося, *висновки* мають випливати з тексту дослідження, то в цій частині роботи паспортизувати приклади не прийнято.

Якщо ви планували виявити тенденції, закономірності в розвитку мовних явищ, то їх треба сформулювати в прикінцевих висновках, наприклад: **у творенні розгляданих найменувань** (називаються, яких) **спостерігається орієнтація на** (збереження давнього лексичного фонду, використання запозичених формантів тощо)**; намітилася тенденція до інтернаціоналізації словотвірної підсистеми** (указується, в якій галузі); **відчувається вплив** (вказується, яких явищ і на які); **становлення акцентної системи** (називається, якої) **відбувалося під впливом** (вказується, чиїм) тощо.

Наприклад, дослідник гідронімів басейну р. Стрий М.Д. Матіїв так сформулював окремі завдання дослідження:

- установити основні принципи, за якими здійснюється найменування водотоків;
- визначити джерела формування гідронімікону.

А тепер порівняйте наведені завдання з висновками:

1. В основі переважної більшості гідронімних утворень (77%) лежить апелятивна лексика, 18% найменувань протічних вод має базовою основою антропонімний матеріал.

Відапелятивні назви нерідко дають певну характеристику потокам (*Довговець, Широкий, Кривець, Квасна Вода, Суха, Чорнаня, Студівки* та ін.), вони часто пов'язані з назвами сільськогосподарських робіт (*Погарці, Посіч, Лази*), промислами (*Поташня, Шахта, Токарня*), культурно-історичними та іншими подіями, фауною, флорою і т. ін. (*Войники, З Червоної Дороги, Татарівка, Вовковець, Козівський Присліп, Свинник, Грабина* тощо).

Від антропонімів найменування потоків творилися за допомогою формантів *–ець* (*-овець*), *-ова, -івськ(ий), -ин, -ів, -ат* та ін. (*Батинець, Ковтуновець, Тимцьова, Рециківський, Багриїв, Баранчат* тощо). У найменуваннях потоків використовується антропонімний матеріал, який вказує на зовнішню чи внутрішню характеристику людини (*Бухали, Габіїв Потік, Куручів Потік* тощо).

2. Близько 80% гідронімії досліджуваного басейну сформовано українцями, 10% гідронімікону занесено волохами в ХУ-ХУІ ст. (*Потік із-під Кичери, Калинча-Сигла* тощо), в основному це територія сучасних Сколівського і Турківського районів. Невелика частина назв – польські, німецькі, угорські лексеми. Окремі іншомовні назви слов'янізувалися, стали географічними термінами.

У назвах водотоків збережена архаїчна лексика бойківського говору, яка на сьогодні (як апелятивна) частково втратилася.

Ще один приклад. Дослідниця стислого тексту О.І. Панченко поміж інших намітила виконати такі завдання:

- визначити поняття стислого тексту й головних складових процесу його створення (суб'єкта, адресата й об'єкта);
- дослідити основні фактори формування стислих текстів і сфери їх функціонування.

Порівняйте ці завдання з висновками:

1. Стислий текст – це повідомлення, побудоване в результаті скорочення повного тексту або первісно скорочене, призначене для подальшого розгортання в повний текст. Як правило, стислий текст має підвищену інформативну насиченість у порівнянні з первинним повним варіантом чи текстом такого ж обсягу.

2. Творення стислого тексту є одним із проявів творчої мовної діяльності людини. Текст як об'єкт цієї діяльності орієнтований на того чи іншого адресата; він створюється суб'єктом мовотворчої діяльності, який має той чи інший ступінь комунікативної компетенції. Творчий і стандартизований компоненти тексту виступають у своєрідній взаємодії практично в усіх видах стислих текстів.

3. Стислі тексти є невід'ємною частиною науково-технічного стилю (реферати, анотації, клонспекти, тези), офіційно-ділового (телеграми, протоколи), і газетно-публіцистичного (скорочені газетні повідомлення, оголошення тощо). Необхідність їх створення зумовлена об'єктивними матеріальними й технічними факторами; у ряді випадків автор тексту суб'єктивно визначає доцільність вживання того чи іншого виду стислого тексту.

У процесі виконання одного завдання здебільшого доходимо не одного, а кількох висновків. Прикінцеві висновки радимо нумерувати: так простіше привести в порядок власні думки, відділити один висновок від іншого, розгорнути думку, не перескакуючи до іншої.

Пам'ятайте, що висновки мають базуватися на власних дослідженнях, на аналізі самостійно дібраних мовних фактів. Опрацювання фахової літератури з проблеми допоможе вам сформулювати висновки, однак робити їх на матеріалі досліджень інших мовознавців, які були опрацьовані при огляді літератури, не варто.

І остання порада. Дбаючи про зміст, інколи мимохіть не звертаємо увагу на форму викладу. Особливо тоді, коли боїмося втратити думку, яка "несвоєчасно" з'явилася в голові і яку похапцем записуємо десь на клаптику паперу. Відшліфувавши словесне вираження думки, ми все одно читаємо власний текст дещо упереджено, тобто бачимо в ньому те, що хочемо побачити. Інший читач може зрозуміти наш текст не так, як би нам цього хотілося: даються взнаки наші прорахунки у вербалізації думки, яких, на жаль, не вдалося самому помітити. Тому дайте почитати вашу працю комусь із товаришів, а краще – досвідченому науковцю. Можна відкласти готовий текст на деякий час і повернутися до нього через тиждень, місяць. Повірте, ви читатимете його "іншими очима", і після цього прочитання та й, звісно, редагування думки звучатимуть чіткіше, переконливіше.

ВИМОГИ ДО ТЕХНІЧНОГО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВОЇ РОБОТИ

Загальні вимоги

Текст курсової (бакалаврської, дипломної, магістерської) роботи набирають на комп'ютері з одного боку аркуша білого паперу формату А4 (210 х 297) до тридцяти рядків на сторінці, використовуючи шрифти текстового редактора Word розміру 14 пунктів через 1,5 міжрядкових інтервали.

Друкуючи текст курсової (бакалаврської, дипломної, магістерської) роботи, треба залишати поля таких розмірів: ліве – 30 мм, верхнє і нижнє – не менше 20 мм, праве – не менше 10 мм. Нижнє поле не змінюється й на тих сторінках, на яких є виноски. Абзацний відступ має бути однаковим по всьому тексту в межах 12-20 мм.

Дозволяється вписувати в текст курсової (дипломної, магістерської) роботи тушшю або пастою чорного кольору умовні знаки, рисунки, при цьому щільність вписаного тексту повинна наближатися до щільності основного тексту.

Помилки та інші неточності, виявлені в процесі комп'ютерного набору роботи, можна виправляти шляхом підчищення або зафарбування білою фарбою („коректором") і на тому місці вписувати правильний текст.

Заголовки структурних частин курсової (бакалаврської, дипломної, магістерської) роботи "ЗМІСТ", "ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ", "ВСТУП", "РОЗДІЛ", "ВИСНОВКИ", "СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ", "ДОДАТКИ і назви розділів набирають великими літерами симетрично до тексту. Крапка в кінці не ставиться.

Заголовки підрозділів, пунктів набирають маленькими літерами (крім першої великої) з абзацного відступу. Крапку в кінці заголовка не ставлять. Якщо заголовок складається з двох або більше речень, їх розділяють крапкою. **Переноси слів у заголовках не допускаються.**

Відстань між заголовком (за винятком заголовка пункту) та текстом зверху і знизу має становити 3-4 інтервали (два вільні рядки).

Кожну структурну частину курсової (бакалаврської, дипломної, магістерської) роботи треба починати з нової сторінки. *Не допускається розміщувати назви підрозділів, пунктів у кінці сторінки, а текст переносити на наступну сторінку.*

Нумерація сторінок, розділів, підрозділів, пунктів

Нумерацію сторінок, розділів, підрозділів, пунктів подають арабськими цифрами без знака № і без крапки в кінці.

Не нумерують титульну сторінку курсової (бакалаврської, дипломної, магістерської) роботи, завдання на бакалаврську (дипломну, магістерську) роботу, календарний план, реферат, зміст та першу сторінку вступу, але

включають до загальної нумерації сторінок, на наступних сторінках номер проставляють у правому верхньому куті без крапки в кінці.

Цифру, що вказує на порядковий номер розділу, ставлять після слова „РОЗДІЛ", після неї крапку не ставлять, потім з нового рядка набирають заголовок розділу. **Наприклад**:

РОЗДІЛ 1
АВТОРСЬКИЙ ЛЕКСИЧНИЙ НОВОТВІР ЯК ОБ'ЄКТ МОВОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Підрозділи мають нумерацію в межах кожного розділу. Номер підрозділу складається з номера розділу і порядкового номера підрозділу, між якими ставлять крапку. Після номера підрозділу також ставиться крапка, потім у цьому ж рядку йде заголовок підрозділу, ***наприклад***:

1.1. Лінгвістична природа лексичного новотвору

Пункти нумеруються у межах кожного підрозділу. Номер пункту складається з порядкових номерів розділу, підрозділу, пункту між якими, а також після номера, ставлять крапку, наприклад, **1.1.1.** перший пункт першого підрозділу першого розділу). Потім у тому ж рядку йде заголовок пункту, як-от:

1.1.1. Оказіональні й потенційні слова

Ілюстрації (схеми, графіки, карти) і таблиці необхідно подавати безпосередньо після тексту, де вони згадані вперше, або на наступній сторінці. Ілюстрації і таблиці, розміщені на окремих сторінках курсової (бакалаврської, дипломної, магістерської) роботи, включають до загальної нумерації сторінок.

Загальні правила подання приміток і виносок

Примітки вміщують у роботі за необхідністю пояснення змісту тексту, таблиці або ілюстрації. Їх розташовують безпосередньо після тексту, таблиці, ілюстрації, яких вони стосуються. Якщо примітка одна, то її не нумерують. Слово **"Примітка"** друкують з великої літери з абзацного відступу, не підкреслюючи. Після слова „Примітка" ставлять крапку і з великої літери в тому ж рядку подають текст примітки. При цьому бажано використовувати шрифт меншого розміру, ніж той, яким надруковано основний текст. Наприклад, О.Колесникова у статті „Відображення в сучасних тлумачних словниках сумнівного фразео-лексемного зв'язку (у три вирви, битий жак, розпустити ханьки)" подає таку примітку:

Примітка. Під фраземою розуміємо сукупність усіх лексико-граматичних і семантичних варіантів семантично й синтаксично цілісної експресивної одиниці мови, організованої за моделлюномінативного чи предикативного сполучення слів. Сукупність одного значення певної фраземи з усіма можливими для його передачі лексичними варіантами цієї ж ФО ідентифікуємо як фразеологізм, а конкретний (у мовленні) формально-семантичний вияв фраземи (чи фразеологізму) – як фразео-семантичний варіант. Поняття фразеологізму й фраземи можуть збігатися у разі моносемантичності фраземи. Фразеологічна одиниця – будь-яка лексико-семантична одиниця фразеологічної підсистеми мови.

Декілька приміток нумерують послідовно, у межах однієї сторінки, арабськими цифрами з крапкою. Після слова „Примітки” ставлять двокрапку і з нового рядка з абзацу після номера примітки з великої літери подають текст примітки. Наприклад:

Примітки:

1.Текст примітки.

2. Текст примітки.

Пояснення до окремих даних, наведених у тексті чи таблиці, допускається оформляти *виносками*. Їх нумерують окремо для кожної сторінки арабськими цифрами у вигляді верхнього індексу. Якщо виноска на сторінці одна, то її можна позначати символом у вигляді зірки (*). Знаки виноски проставляють безпосередньо після того слова, речення, до якого дають пояснення. Текст виноски друкують внизу сторінки і відокремлюють від основного тексту лінією завдовжки 40-50 мм, проведеною в лівій частині сторінки. Номер або символ (*) і текст виноски друкують з абзацного відступу через один міжрядковий інтервал. Наприклад:

“… з бігом свого розвитку ця новостворена – чи відтворена – літературна мова втратила велику кількість видобутих із забуття й штучно запроваджених у неї давніх елементів. Через утиски з боку російського уряду вона опинилася навіть перед загрозою повного вигублення цих високих елементів, наближаючися до „низького стилю”[1] передромантичної доби. … В загальноукраїнську мову тоді ввійшли навіть деякі локальні риси на рівні мрфології та фонетики[2].

---

[1] Намагання теоретично обґрунтувати орієнтацію на стиль, ближчий до „народного”, міститься в розвідці І Нечуя-Левицького „Сьогочасне літературне прямування”: “Для літератури взорцем книжного язика повинен бути именно язик сільськоі баби, з іі синтаксисом”. Стосовно словництва висунуто таку вимогу: “Книжний літературний український язик повинен вироблюватись на грунті живого сільського язика, вигрібаючи з его нову термінологію, змінюючи суфікси, приставляючи їх до кореня народного язика; він не повинен шукати нових слів в инчих славянських язиках, хоч би

и в церковно-славянському, а розвиватись на основі народних українських вимов”[29, с.26]. Мова романів та оповідань Нечуя-Левицького великою мірою відповідає цій програмі.

[2] У фонології це насамперед кілька особливостей, що стосуються вимови запозичених слів. У морфології йдеться про усунення дієприкметників типу *робляний, кладяний*, а також дієслівних форм 1 ос. одн. типу *ходю, носю* та 3 ос. одн. типу *ходе*, носе. Сюди ж можна ще долучити переважання давального відмінка іменників чол. роду на –ові [див. 64, с. 134 і наст.]

Загальні правила цитування та покликання на використані джерела

У курсовій (бакалаврській, дипломній, магістерській) роботі студенти мають подавати посилання на наукові праці, окремі результати, думки, ідеї, цифри, факти з яких наводяться в роботі.

Науковий етикет вимагає точного відтворення цитованого тексту, без найменшого спотворення змісту джерела. Текст цитати подається в лапках і наводиться в тій граматичній формі, в якій він поданий у джерелі, із збереженням особливостей авторського написання. Цитування має бути повним, без довільного скорочення авторського тексту. Допускається пропуск слів, речень, абзаців за умови, якщо це не спотворює авторського тексту; такі пропуски позначаються трьома крапками. Вони можуть ставитися в будь-якому місці цитати: на початку, всередині, в кінці. Якщо перед вилученим текстом або за ним стояв розділовий знак, він не зберігається.

Віршовані рядки наводяться без лапок. Наприклад:

У поезії Д.Павличка деривати з демінутивними суфіксами вживаються для передачі відтінків пестливості, голубливості, замилування, створюють ліричну атмосферу оповіді:

Дівчино, дівчино, де твої *крильця*?
Небо весняне в сяйві іскриться.
Чи не пора нам летіти, *маленька*,
В ярій пшениці шукати *гніздечка* (II, 265).

Якщо цитату оформлюють як пряму мову, тобто супроводжують словами автора наукової роботи, який її наводить, то застосовують при цьому відповідні розділові знаки. Наприклад: “***Нашу характеристику іменника в сучасній українській мові,*** - зазначає Ю.Шерех, - *ми почнемо якраз з погляду його синтаксичної ролі й властивостей, а вже потім перейдемо до того, якими зовнішніми ознаками (закінчення відмінків, наголос) ці функції обслуговуються*” [5, с. 165]

Якщо цитата синтаксично пов’язана з авторським текстом, перше її слово пишеться з малої літери. Наприклад: *На думку Ю.Шевельова, епістолярій і надалі залишається цінним джерелом для традиційного використання як „матеріал для побудови біографії даного письменника нарівні з документами, щоденниками, спогадами”* [13, с. 48].

З малої букви цитата пишеться й тоді, коли вона синтаксично не пов'язана з текстом, але наводиться не з початку речення. Наприклад: Автор відзначає, що „ ... *провести чітку межу між гендерною лінгвістикою та лінгвістичною гендерологією вдається не завжди*" [7, с. 15].

Якщо автор роботи переказує думку вченого, а не цитує, тоді текст в лапки не береться, а в квадратних дужках перед порядковим номером посилання зазначається „див." [див.: 2, с.18]. Цитати мають органічно вписуватися в контекст роботи.

Покликатися на першоджерела необхідно тоді, коли ви використовуєте дані (факти, обґрунтування), узяті з наукових праць інших авторів.

Якщо у вас виникла потреба використати висловлювання (цитату), на яке посилається дослідник, працю якого ви опрацьовуєте, вам необхідно розшукати першоджерело, перевірити цитату, пересвідчитися в її правильності, а разом з тим прочитати і всю працю, щоб не пропустити цікавих міркувань щодо вашої теми. Неприпустимою є ситуація, коли в тексті автор пише: „За висловом (як стверджує) О.О.Потебні...", а в підрядній виносці покликається на працю В.С.Ващенка чи С.Я.Єрмоленко. Лише у випадку, коли потрібна праця відсутня в доступних для вас бібліотеках, можливе розміщення цитати з покликанням на іншого автора, яка подається у виносці після слів: „цит. за " із зазначенням у квадратних дужках [цит. за 22, с. 45].

Якщо одне джерело цитується повторно, зазначається „Там само" і вказується номер сторінки [там само, с. 17].

Цитати з праць не українських авторів треба перекладати українською мовою.

Не допускається об'єднання в одне ціле кілька цитат, узятих з різних місць того самого або різних джерел. Кожна цитата має оформлятися окремо.

Усі цитати обов'язково супроводжуються покликанням на джерело (це дозволяє в разі потреби перевірити правильність цитування, підвищує відповідальність за цитований текст).

Цитувати треба в міру. Надмірне цитування, наведення надто великих уривків чужих текстів свідчить про невміння дослідника аргументувати свої твердження, неспроможність аналізувати те чи те явище.

Порядковий номер і сторінка цитованого джерела подається у квадратних дужках одразу після цитати. Спочатку арабськими цифрами зазначають порядковий номер джерела, під яким воно внесено в „Список використаних джерел", а потім через кому – номер сторінки (чи сторінок), на яких міститься саме та інформація, на яку робиться посилання, „ ... *текст цитати* ..." [20, с. 48-49]. Коли ж дається посилання на багатотомне видання, то обов'язково вказують і том, наприклад: [12, т.3, с. 234]..Якщо в роботі тільки згадується якесь видання (джерело інформації), то посилання на нього не передбачає вказівку конкретних сторінок, наприклад, „ ... *у працях* [4-8]...", „ ... *як зазначається в роботі* [15]". При покликанні на

розділи, підрозділи, додатки курсової (бакалаврської, дипломної, магістерської) роботи зазначають їх номери, наприклад, "… у розділі 1 …", "… дивись 2.1 …", "… за 3.2.2. …", "… відповідно до 2.1.1. …", "… у додатку А …". Крім того, досить поширеним є такий спосіб оформлення посилання, коли в квадратних дужках зазначається прізвище автора та рік видання праці, а після двокрапки зазначається сторінка (сторінки), на якій міститься той матеріал, що цитується, наприклад, [Загнітко 1996: 212].

Оформлення прикладів-ілюстрацій

Кожна ілюстрація, наведена в курсовій (бакалаврській, дипломній, магістерській) роботі, як уже зазначалося вище, повинна точно паспортизуватися. Якщо ілюстративний матеріал добирається з одного джерела (художній твір, лексикографічне видання тощо), то найзручніше його оформ-ляти в такий спосіб: при першому наведенні прикладу для аналізу в круглих дужках зазначити сторінку й подати зноску, наприклад: "*І* **сонцеокий** *день крізь дим далечини блакитним леготом і пестить, і голубить*" (с. 61)[1].

Можна оформляти ілюстративний матеріал і в інший спосіб: як тільки починають аналізувати те чи інше мовне явище, при першому наведенні прикладу заносять до списку використаних джерел те джерело, з якого добирався фактичний матеріал, і біля прикладів у квадратних дужках зазначають порядковий номер джерела відповідно до його позиції в списку, а через кому – сторінку, звідки взято приклад, наприклад: [12, с. 235].

Уживання досліджуваного явища в прикладах-ілюстраціях набирають іншим шрифтом (курсивом), тлумачення значень слів, словосполучень, речень беруть у лапки. Обов'язковим є покликання на джерело тлумачення.

Увесь ілюстративний матеріал не може бути використаний при аналізі, щоб уникнути перевантаження ним описової частини, слід подавати не більше п'яти найбільш виразних і яскравих прикладів, а загальну кількість позначати цифрою або винести в додатки.

ЗАХИСТ РОБОТИ

Повністю підготовлена до захисту робота подається науковому керівнику. Він ще раз її перечитує і пише відгук. Робота обов'язково рецензується зовнішньою рецензією, виконаною, як правило, викладачем іншої кафедри або вишу. Рецензію студент одержує за кілька днів до захисту й готує відповіді на зауваження рецензента.

На захист випускник коротко реферує основний зміст свого

---

[1]Тут ідалі покликаємося на видання Маланюк Є. Земна мадонна: Вибране. – Острава, 1991, зазначаючи в дужках сторінки.

дослідження, його висновки, оформляє цю інформацію у виступ і доповідає державній екзаменаційній комісії.

Успіх захисту значною мірою залежить від того, як студент підготується до виступу, наскільки переконливо пояснить головні положення дослідження, доведе актуальність порушуваної проблеми і новизну одержаних результатів, аргументовано відповість на поставлені запитання членів державної екзаменаційної комісії.

При оцінюванні студентських наукових робіт обов'язково враховується рівень захисту.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ НАУКОВИХ РОБІТ

За шкалою ECTS	*За шкалою університету*	*За національною шкалою*
A	90-100 (відмінно)	5 (відмінно)

"Відмінно" (90-100) ставиться в тому випадку, якщо робота здана у визначений термін, у ній студент продемонстрував високий рівень підготовки, уміння добирати й аналізувати наукову літературу й фактичний матеріал, оволодів методикою наукового дослідження. У роботі чітко простежується позиція автора щодо питань, які розглядаються.

Варіації балів залежать від культури оформлення роботи (дотримання стандартів) і ступеня результативності дослідження.

За шкалою ECTS	*За шкалою університету*	*За національною шкалою*
B	85-89 (дуже добре)	4 (добре)

"Добре" (85-89) ставить в тому випадку, якщо робота здана у визначений термін, у ній студент показав достатньо високий рівень підготовки, уміння добирати й аналізувати наукову літературу й фактичний матеріал, продемонстрував наявність навичок самостійної роботи. Є незначні недоліки в інтерпретації мовних фактів. У дослідженні викладено, але належно не узагальнено власну позицію з питань, які розглядаються.

За шкалою ECTS	*За шкалою університету*	*За національною шкалою*
C	75-84 (добре)	4 (добре)

Варіації балів залежать від культури оформлення роботи (дотримання стандартів) і ступеня результативності дослідження.

“Добре” (75-84) ставиться в тому випадку, якщо робота здана у визначений термін, студент продемонстрував достатній рівень підготовки, уміння добирати й аналізувати наукову літературу й фактичний матеріал, засвоєний матеріал раніше вивчених дисциплін, спецкурсів, проте ступінь самостійності виконання роботи не відповідає наявним вимогам:

- студент правильно вибрав необхідну літературу;
- у роботі продемонстровано аналіз, але відсутній синтез і узагальнення концепції з обраної теми;
- не викладена й не узагальнена власна позиція з питань, що розглядаються;
- траплються недоліки у дотриманні наукового стилю мовленні.

Варіації балів залежать від культури оформлення роботи (дотримання стандартів), а також визначаються культурою мовлення роботи (суворе дотримання всіх орфографічних і пунктуаційних норм сучасної української літературної мови).

За шкалою ECTS	*За шкалою університету*	*За національною шкалою*
D	70-74 (задовільно)	3 (задовільно)
E	60-69 (достатньо)	3 (задовільно)

“Задовільно” (60-74) ставиться в тому випадку, якщо робота здана пізніше визначеного терміну (до початку екзаменаційної сесії, але не пізніше, ніж за тиждень після зазначеної дати). Студент продемонстрував достатній рівень підготовки, уміння добирати й аналізувати наукову літературу й фактичний матеріал, проте в роботі відсутній самостійний аналіз з обраної проблеми, не показані шляхи виконання поставлених завдань, висновки лише частково відображають поставлені завдання, недостатній рівень культури наукового писемного мовлення.

Варіації балів визначаються ступенем самостійності, яку показав студент у процесі написання роботи, культурою оформлення наукового дослідження, умінням правильно добирати наукову літературу з обраної проблеми.

За шкалою ECTS	*За шкалою університету*	*За національною шкалою*

FX	35-59 (незадовільно – з можливістю повторного перескладання**)**	2 (незадовільно)
F	1-34 (незадовільно – з обов'язковим повторним курсом)	2 (незадовільно)

"Незадовільно" (35-59) ставиться в тому випадку, якщо робота здана в терміни, які набагато перевищують визначені деканатом і кафедрою (понад 2 тижні). Студент дібрав необхідну літературу, проте не зумів її як слід використати в роботі., не продемонстрував навички наукового писемного мовлення, не показав уміння аналізувати й узагальнювати розглядуваний матеріал.

Від 1 до 34 балів ставиться в тому випадку, якщо робота здана із запізненням й не відповідає нормативним вимогам, які ставляться до робіт такого типу.

ЛІТЕРАТУРА

Альберт Ю.В. Библиографическая ссылка. Справочник. – К.: Наук. думка, 1983. – 248 с.

Апресян Ю.Д. Идеи и методы совоременной структурной лингвистики. – М.: Просвещение, 1966. – 302 с.

Ареальные исследования в языкознании и этнографии. (Язык и этнос). – Л., 1983.

Арнольд И.В. Основы научных исследований в лингвистике. – М.: Высшая школа, 1991. – 140 с.

Білоусенко П.І. Мовознавчі студії в школі. – Запоріжжя: Хортиця, 2000. – 40 с.

Білоусенко П.І., Арешенков Ю.О., Віняр Г.М. та ін. Учіться висловлюватися. – К.: Рад. школа, 1990. – 127 с.

Головин Б.Г. Язык и статистика. – М.: Просвещение, 1970. – 190 с.

Гриханов Ю.А. Что нужно знать каждому о библиотеке. – М.: Книга, 1977. – 78 с.

Гроссман Ю.М., Кутик В.Н. Справочник научного работника: Архивы, документы, исследователь. – Львов: Вища школа, 1979. – 335 с.

Гулыга Е.В., Шендельс Е.И. О компонентном анализе значимых единиц языка // Принципы и методы семантических исследований. – М., 1976.

Демидова А.К. Пособие по русскому языку. Научный стиль речи. Оформление научной работы. – М.: Русский язык, 1991. – 201 с.

Иениш Е.В. Библиографический поиск в научной работе. – М.: Книга, 1982. – 247 с.

Іванченко Р.Г. Літературне редагування. – К.: Вища школа, 1983. – 248 с.

Каде Т.Х. Научные методы лингвистических исследований: Учебное пособие. – Краснодар, 1998.

Кацнельсон С.Д. Лингвистическая типология// Вопросы языкознания. – 1983. – №3. – С.9-20.

Кибрик А.Е. Методика полевых исследований (к постановке проблемы). – М., 1972.

Кодухов В.И. Общее языкознание. – М.: Высшая школа, 1974. – 303 с.

Кузнецов А.М. О применении метода компонентного анализа в лексике // Синхронно-сопоставительный анализ языков разных систем. – М., 1971.

Кузнецов А.М. От компонентного анализа к компонентному синтезу. – М., 1986.

Левицкий В.В., Стернин И.А. Экспериментальные методы в семасиологии. – Воронеж, 1989.

Литвинов В.П. Типологический метод в лингвистической системе. – Ростов-н/Д, 1986.

Методы сопоставительного изучения языков. – М., 1988.

Методологическое сознание в современной науке. – К.: Наук. думка, 1989. – 336 с.

Мильчин А.Е. Методика редактирования текста. – М.: Книга, 1980. – 320 с.

Мороз І.В. Структура дипломних, кваліфікаційних робіт та вимоги до їх написання, оформлення і захисту. – К.: Курс, 1997. – 56 с.

Мухин А.М. Лингвистический анализ // Теория и методологические проблемы. – Л., 1976.

Общее языкознание. Методы лингвистических исследований. – М.: Наука, 1973. – 318 с.

Оголевець А.В. Методика підготовки наукового дослідження з української мови. – Полтава: ПДПУ, 2001. – 44 с.

Оришин А.Д. Как писать дипломную работу. Методическое пособие для студентов-филологов. – Львов: Изд-во Львов. ун-та, 1972. – 35 с.

Основи наукових досліджень: Матеріали до спецкурсу для студентів філологічних спеціальностей / Упорядник Ю.Арешенков. – Кривий Ріг: КрДПІ, 1996. – 22 с.

Распопов И.Р. Методология и методика лингвистических исследований. – Воронеж: Изд-во ВГУ, !976. – 199 с.

Редактирование отдельных видов литературы. – М.: Книга, 1987. – 398 с.

Ревзин И.И. Современная структурная лингвистика. – М., 1977.

Різун В.В. Літературне редагування. – К.: Либідь, 1996. – 273 с.

Сабадош І.В. Дипломна робота з українського мовознавства: Методичні рекомендації для студентів українського відділу філологічного факультету університету. – Ужгород, 2003. – 80 с.

Серебренников Б.А. К проблеме взаимоотношения общей методологии лингвистической науки и частных методов лингвистического исследования // Соотношение частнонаучных методов и методологии в филологической науке. – М., 1986.

Сидоренко В.М., Грушко И.М. Основы научных исследований. – Харків: Вища школа, 1979. – 200 с.

Справочник научного работника: Архивы, документы, исследователь / Авторы-составители: Ю.М. Гроссман, В.Н.Кутик. – Львов: Вища школа, 1978. – 336.

Степанов Ю.С. Методы и принципы современной лингвистики. – М.: Наука, 1975. – 312 с.

Степанов Ю.С. Язык и метод. К современной философии языка. – М., 1998.

Федоров А.К. Использование лингвистического эксперимента при изучении некоторых вопросов синтаксиса // Русский язык в школе. – 1969. – №1.

Федотов В.В. Техника и организация умственного труда. – Минск: Вышейшая школа, 1983. – 144 с.

Філіпенко А.С. Основи наукових досліджень: Конспект лекцій. – К.: Академвидав, 2004.

Чкалова О.Н. Основы научных исследований. – К.: Вища школа, 1978. – 120 с.

Шейко В.М., Кушнаренко Н.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: Підручник. – 4-те вид., випр. і доп. – К.: Знання, 2004.

Штонь О.П., Буда В.А. Курсова робота з української мови. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2002. – 64 с.

Як підготувати й і захистити дисертацію на здобуття наукового ступеня. Методичні поради / Автор-упорядник Л.А. Пономаренко. – К.: Редакція "Бюлетня Вищої атестаційної комісії України", 1999. – 80 с.

Ярцева В.Н. Контрастивная грамматика. – М., 1981.

ДОВІДКОВІ ЛІНГВІСТИЧНІ ВИДАННЯ

Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Советская энциклопедия, 1960. – 607 с.

Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. – К.: Вища школа, 1985. – 360 с.

Краткий справочник по современному русскому языку. – М.: Высшая школа, 1991. – 383 с.

Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.

Марузо Ж. Словарь лингвистических терминов. – М.: Изд-во иностр. л-ры, 1960. – 436 с.

Подольская Н.В. Словарь русской ономастической терминологии. – М.: Наука, 1978. – 199 с.

Розенталь Д.Э., Теленкова М.А. Словарь-справочник лингвистических терминов. – М.: Просвещение, 1976. –544 с.

Русский язык: Энциклопедия. – М.: Советская энциклопедия, 1979. – 431 с.

Словник іншомовних слів. За ред. О.С. Мельничука. – К.: УРЕ. – 1974. –776с.

Словник української мови. В 11-и томах. – К.: Наук. думка, 1970-1980.

Український радянський енциклопедичний словник. В 3 томах. – К.: 1966-1968.

Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: В.Русанівський, О.Тараненко (співголови), М.Зяблюк та ін. – 2-ге вид., випр. і доповн. - К.: Вид-во „Українська енциклопедія" ім. М.Бажана, 2004. – 824 с.

Шевченко Л.Ю., Різун В.В., Лисенко Ю.В. Сучасна українська мова: Довідник. – К.: Либідь, 1993. – 336 с.

ДОДАТОК А

А.1. Зразок титульної сторінки кваліфікаційної роботи бакалавра

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
“ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ”
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДО ЗАХИСТУ ДОПУЩЕНО
Зав.кафедри української мови
(підпис)
доцент Л.М. Стовбур
15 травня 2011 року

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

ОЦІННІ НАЗВИ ОСІБ В УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ПІСНЯХ

Виконав (ла)
ст. групи 3511-2 15.05.08 Петренко Ірина Миколаївна
(шифр) (підпис і дата) (прізвище, ім’я, по батькові)

Керівник: доцент 15.05.08 В.С. Іваненко
(посада) (підпис і дата) (ініціали, прізвище)

Нормоконтролер Л.І. Кучеренко
(підпис, дата) (прізвище, ініціали)

ЗАПОРІЖЖЯ
200__

А.2. Зразок титульної сторінки дипломної роботи спеціаліста

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
“ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ”
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДО ЗАХИСТУ ДОПУЩЕНО
Зав.кафедри української мови
(підпис)
доцент Л.М. Стовбур
15 травня 2011 року

ДИПЛОМНА РОБОТА СПЕЦІАЛІСТА

ОЦІННІ НАЗВИ ОСІБ В УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ПІСНЯХ

Виконав (ла)
ст. групи 3511-2 15.05.08 Петренко Ірина Миколаївна
(шифр) (підпис і дата) (прізвище, ім’я, по батькові)

Керівник: доцент 15.05.08 В.С. Іваненко
(посада) (підпис і дата) (ініціали, прізвище)

Нормоконтролер Л.І. Кучеренко
(підпис, дата) (прізвище, ініціали)

ЗАПОРІЖЖЯ
200__

А.3. Зразок титульної сторінки дипломної роботи магістра

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
“ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ”
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДО ЗАХИСТУ ДОПУЩЕНО
Зав.кафедри української мови
(підпис)
доцент Л.М. Стовбур
15 травня 2011 року

ДИПЛОМНА РОБОТА МАГІСТРА

ОЦІННІ НАЗВИ ОСІБ В УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ПІСНЯХ

Виконав (ла)
ст. групи 3511-2 15.05.08 Петренко Ірина Миколаївна
(шифр) (підпис і дата) (прізвище, ім’я, по батькові)

Керівник: доцент 15.05.08 В.С. Іваненко
(посада) (підпис і дата) (ініціали, прізвище)

Нормоконтролер Л.І. Кучеренко
(підпис, дата) (прізвище, ініціали)

ЗАПОРІЖЖЯ
200__

А.4. Зразок титульної сторінки курсової роботи

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
“ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ”
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Факультет філологічний
Кафедра української мови

Курсова робота
ЗАСТАРІЛА ЛЕКСИКА В РОМАНІ ПАВЛА ЗАГРЕБЕЛЬНОГО “ДИВО”

студентки групи 3513-2
(шифр)
Іваненко Тетяни Василівни
(прізвище, ім’я, по батькові)

Науковий керівник:
кандидат філологічних наук,
доцент Павлів Ольга Іванівна
(науковий ступінь, вчене звання
прізвище, ім’я, по батькові)

ЗАПОРІЖЖЯ
200__

ДОДАТОК Б

Б.1. Зразок оформлення завдання на кваліфікаційну роботу бакалавра

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
“ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ”
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ФАКУЛЬТЕТ ФІЛОЛОГІЧНИЙ КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ: УКРАЇНСЬКА МОВА І ЛІТЕРАТУРА

ЗАТВЕРДЖУЮ:
зав. кафедри української мови
доцент Л.М. Стовбур

_____
(підпис)
10 вересня 2010 року
(дата)

ЗАВДАННЯ

на кваліфікаційну роботу бакалавра студентові (ці)
Петренко Ірині Миколаївні
(прізвище, ім’я, по батькові)

1. Тема роботи: *Оцінні назви осіб в українських народних піснях*
затверджена наказом по університету від *22 квітня 2011 р*. № 561-С
2. Термін здачі студентом закінченої роботи *15 травня 2011 р.*
3. Вихідні дані до роботи: *Збірки українських народних пісень (Українські народні пісні: У 2-х томах. – К., 1964; Українські народні думи та історичні пісні. – К., 1955)*; *наукові праці В.А.Чабаненка, С.Я.Єрмоленко, Л.О.Родніної, М.В.Кравченко, Т.П.Вільчинської та ін.*
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що їх належить розробити)
   1. *Лінгвальна природа категорії оцінності.*
   2. *Склад іменників-оцінних назв осіб в українських народних піснях.*
   3. *Лексико-семантична характеристика оцінних назв осіб в українських народних піснях*
   4. *Словотвірні особливості оцінних назв осіб.*
5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов’язкових креслень)

_____
_____
_____

6. Консультанти з роботи із зазначенням розділів роботи, що їх стосуються

Розділ	*Консультант*	*Підпис, дата*	
		завдання видав	*завдання прийняв*
Вступ	Василенко І.П.	02.09.2010	02.09.2010
Перший розділ	Василенко І.П.	03.11.2010	03.11.2010
Другий розділ	Василенко І.П.	04.01.2011	04.01.2011
Третій розділ	Василенко І.П.	10.02.2011	10.02.2011
Висновки	Василенко І.П.	14.03.2011	14.03.2011

7. Дата видачі завдання 02 вересня 2010 року

Керівник _____
(підпис)

Завдання прийняв до виконання _____
(підпис)

Б.2. Зразок оформлення завдання на дипломну роботу спеціаліста

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
“ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ”
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ФАКУЛЬТЕТ ФІЛОЛОГІЧНИЙ КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ: УКРАЇНСЬКА МОВА І ЛІТЕРАТУРА

ЗАТВЕРДЖУЮ:
зав. кафедри української мови
доцент Л.М. Стовбур
_____
(підпис)
10 вересня 2010 року
(дата)

ЗАВДАННЯ

на дипломну роботу спеціаліста студентові (ці)
Петренко Ірині Миколаївні
(прізвище, ім’я, по батькові)

1. Тема роботи: *Оцінні назви осіб в українських народних піснях*
затверджена наказом по університету від *22 квітня 2011 р*. № 561-С
2. Термін здачі студентом закінченої роботи *15 травня 2011 р.*
3. Вихідні дані до роботи: *Збірки українських народних пісень (Українські народні пісні: У 2-х томах. – К., 1964; Українські народні думи та історичні пісні. – К., 1955)*; *наукові праці В.А.Чабаненка, С.Я.Єрмоленко, Л.О.Родніної, М.В.Кравченко, Т.П.Вільчинської та ін.*
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що їх належить розробити)
   1. *Лінгвальна природа категорії оцінності.*
   2. *Склад іменників-оцінних назв осіб в українських народних піснях.*
   3. *Лексико-семантична характеристика оцінних назв осіб в українських народних піснях.*
   4. *Словотвірні особливості оцінних назв осіб.*
5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов’язкових креслень)

_____
_____
_____

6.Консультанти з роботи із зазначенням розділів роботи, що їх стосуються

Розділ	*Консультант*	*Підпис, дата*	
		завдання видав	*завдання прийняв*
Вступ	Василенко І.П.	02.09.2010	02.09.2010
Перший розділ	Василенко І.П.	03.11.2010	03.11.2010
Другий розділ	Василенко І.П.	04.01.2011	04.01.2011
Третій розділ	Василенко І.П.	10.02.2011	10.02.2011
Висновки	Василенко І.П.	14.03.2011	14.03.2011

7. Дата видачі завдання 02 вересня 2010 року

Керівник _____
(підпис)

Завдання прийняв до виконання _____
(підпис)

Б.3. Зразок оформлення завдання на дипломну роботу магістра

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
“ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ”
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ФАКУЛЬТЕТ ФІЛОЛОГІЧНИЙ КАФЕДРА КРАЇНСЬКОЇ МОВИ
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ: УКРАЇНСЬКА МОВА І ЛІТЕРАТУРА

ЗАТВЕРДЖУЮ:
зав. кафедри української мови
доцент Л.М. Стовбур

_____
(підпис)
10 вересня 2010 року
(дата)

ЗАВДАННЯ
на дипломну роботу магістра студентові (ці)
Петренко Ірині Миколаївні
(прізвище, ім’я, по батькові)

1. Тема роботи: *Оцінні назви осіб в українських народних піснях*
затверджена наказом по університету від *22 квітня 2011 р*.
№ 561-С
2. Термін здачі студентом закінченої роботи *15 травня 2011 р.*
3. Вихідні дані до роботи: *Збірки українських народних пісень (Українські народні пісні: У 2-х томах. – К., 1964; Українські народні думи та історичні пісні. – К., 1955)*; *наукові праці В.А.Чабаненка, С.Я.Єрмоленко, Л.О.Родніної, М.В.Кравченко, Т.П.Вільчинської та ін.*
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що їх належить розробити)
   1. *Лінгвальна природа категорії оцінності.*
   2. *Склад іменників-оцінних назв осіб в українських народних піснях.*
   3. *Лексико-семантична характеристика оцінних назв осіб в українських народних піснях*
   4. *Словотвірні особливості оцінних назв осіб.*
5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов’язкових креслень)

_____
_____
_____

6. Консультанти з роботи із зазначенням розділів роботи, що їх стосуються

Розділ	*Консультант*	*Підпис, дата*	
		завдання видав	*завдання прийняв*
Вступ	Василенко І.П.	02.09.2010	02.09.2010
Перший розділ	Василенко І.П.	03.11.2010	03.11.2010
Другий розділ	Василенко І.П.	04.01.2011	04.01.2011
Третій розділ	Василенко І.П.	10.02.2011	10.02.2011
Висновки	Василенко І.П.	14.03.2011	14.03.2011

7. Дата видачі завдання 02 вересня 2010 року

Керівник _____
(підпис)

Завдання прийняв до виконання _____
(підпис)

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	*Назви частин та етапи роботи*	*Термін виконання етапів роботи*	*Примітка*
1.	Пошук наукових джерел з теми дослідження, їх вивчення та аналіз; укладання бібліографії	вересень 2010 р.	
2.	Добір фактичного матеріалу	вересень-жовтень 2010 р.	
3.	Написання вступу	листопад 2010 р.	
4.	Підготовка розділу 1 (назва)	грудень 2010р. – січень 2011 р.	
5.	Написання розділу 2 (назва)	лютий 2011 р.	
6.	Робота над розділом 3 (назва)	березень 2011р.	
7.	Формулювання висновків	квітень 2011 р.	
8.	Оформлення роботи, одержання відгуку та рецензії	квітень 2011 р.	
9.	Захист роботи	травень 2011 р.	

Студент-дипломник _____
(підпис)

Керівник дипломної роботи _____
(підпис)

ДОДАТОК В

Зразок оформлення реферату

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота бакалавра (дипломна робота спеціаліста, дипломна робота магістра) “Оцінні назви осіб в українських народних піснях” містить 56 сторінок.

Для виконання дипломної роботи дібрано понад 500 іменників-оцінних назв осіб, опрацьовано 53 наукових джерела.

Об’єкт дослідження: оцінні назви осіб в українських народних піснях.

Предмет дослідження: семантико-словотвірні особливості іменників-оцінних найменувань осіб. Назви, утворені шляхом субстантивації не розглядаються.

Мета роботи: семантико-словотвірний аналіз оцінних назв осіб, зафіксованих в українських народних піснях.

У процесі дослідження реалізувалися такі **завдання:**

1) з’ясовано лінгвальну природу категорії оцінності;

2) розглянуто питання про емоційно-експресивні елементи, їх місце і статус у семантичній структурі слова;

3) виявлено склад іменників на позначення осіб із суб’єктивною оцінкою в українських ліричних, соціально-побутових та історичних піснях;

4) охарактеризовано семантику оцінних назв осіб;

5) розглянуто основні способи творення і словотвірні типи оцінних назв осіб.

Дослідження велося із застосуванням таких **методів і прийомів.** Основним є описовий метод з його універсальними прийомами спостереження, систематизації та інтерпретації мовних фактів і явищ.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній уперше зроблено спробу комплексного аналізу семантики і словотвірної структури оцінних назв осіб в українських ліричних, соціально-побутових та історичних піснях.

Сфера застосування – результати дослідження можуть бути використані в школах різних типів при вивченні лексики, словотвору, стилістики та культури мовлення, а також у позакласній роботі. Крім того, їх можна застосовувати у вишах при викладанні сучасної української літературної мови, а також у спецкурсах і спецсемінарах.

Ключові слова: ОЦІННІ НАЗВИ ОСІБ, СЕМАНТИКА, СЛОВОТВІР, ДЕМІНУТИВИ, СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА, СЕМАНТИЧНА ГРУПА, СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ

ДОДАТОК Д

Зразок оформлення вступу

на прикладі кандидатської дисертації О.Ф. Тилик

“Іменники зі значенням подібності: способи творення та сфери використання”

ВСТУП

Відношення подібності віддавна привертали увагу науковців. „Немає нічого більш фундаментального для мислення й мови, - писав У.Куайн, - ніж наше відчуття схожості. Дар людини встановлювати спільне в різному є вродженим.”

Засоби вираження відношень подібності стали об’єктом дослідження лінгвістів на різних мовних рівнях. У вітчизняному мовознавстві найбільш глибоко це питання вивчене на синтаксичному рівні при розгляді компаративних конструкцій (Л.Голоюх, В.Заборна, І.Кучеренко, Л.Прокопчук, С.Рошко та інші) чи лексичному – при з’ясуванні механізмів дії мовної метафори (Л.Андрієнко, В.Вовк, Т.Кіс, Г.Краковецька, Н.Лобур, А.Попова та інші). У дериватології описано окремі словотвірні моделі різної частиномовної природи, що використовуються для творення похідних зі значенням схожості. Спеціальні дослідження деривaційних засобів вираження подібності проведено в підсистемі прикметника, прислівника та дієслова (Л.Костич, О.Тараненко, Н.Шаповалова та інші). На окремі фрагменти аналізу внутрішньої будови іменників зі значенням схожості натрапляємо під час розгляду функцій афіксів (О.Безпояско, П.Білоусенко, З.Валюх, С.Воропай, К.Городенська, О.Меркулова, В.Німчук, М.Плющ, Л.Стовбур та інші), вивчення властивостей демінутивних суфіксів та їх десемантизації (М.Кравченко, Л.Родніна, В.Статтєєва, Г.Томиліна та інші). Однак словотвірна структура *афіксальних іменників* із семантикою схожості висвітлена лише принагідно, переважно в контексті розгляду типів мотиваційних відношень та дії метафори в словотвірних процесах (В.Горпинич, І.Олійник, О.Тараненко та інші), при вивченні питання творення термінів (О.Бондар, М.Жовтобрюх, Г.Сагач та інші), дослідження мотивації назв ботанічної номенклатури (Я.Закревська, Л.Москаленко, А.Шамота та інші). Окрім цього, у науці не описано лексико-словотвірні групи імен із зазначеною деривaційною семантикою, немає єдиного погляду на природу іменникових дериватів із формантами, що здатні виражати як демінутивне значення, так і семантику схожості. На сучасному етапі наукового пізнання потребує перегляду й традиція трактування тлумачними словниками значення іменників із семантикою подібності, що у своїй структурі мають дедемінутивізовані форманти. Ці проблеми й зумовлюють **актуальність обраної теми.**

Доцільність дослідження мотивується й активним використанням афіксальних іменників зі значенням подібності в галузевих терміносистемах сучасної української мови, що, насамперед, зумовлено загальною тенденцією до формування цих систем на національномовній основі. Розгляд деривaційних засобів, які беруть участь у творенні іменників із семантикою схожості, розкриває механізм виникнення значення слова. Їх вивчення пов'язане з відображенням закономірностей процесу пізнання людиною зовнішнього світу. Дослідження творення похідних імен зі згаданим значенням сприятиме розкриттю лінгвального статусу таких дериватів, збагаченню лексикографічної практики, теорії номінації, допоможе розв'язати дискусійну проблему про можливість емоційно-оцінного значення термінів, які мають суфікси дедемінутивного походження.

Мета роботи – розкрити механізми розвитку й особливості формування деривaційного значення подібності в підсистемі афіксального словотвору іменника сучасної української мови.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань:**

1) з'ясувати лінгвальну природу похідних імен із деривaційним значенням подібності;

2) теоретично обґрунтувати ідею розвитку на базі дедемінутивізації нової словотвірної функції зменшено-пестливих формантів – брати участь у творенні іменників із семантикою схожості; 3) визначити словотвірну структуру похідних зі значенням подібності, виявити засоби вираження згаданої семантики; 4) встановити джерела номінації, принципи мотивації, сфери функціонування іменників зі значенням схожості; 5) визначити ступінь продуктивності, функціонально-семантичну диференціацію афіксів, що беруть участь у творенні досліджуваних дериватів; 6) розкрити тенденції розвитку словотвірної підсистеми афіксальних іменників із семантикою подібності.

Об'єктом дослідження є підсистема похідних іменників зі значенням подібності сучасної української мови.

Предметом вивчення є афіксальні іменники, властиві як літературній мові, так і діалектним лексичним системам, зокрема: а) деривати із суфіксами дедемінутивного походження, що беруть участь у творенні похідних зі значенням подібності; б) номени з іншими багатофункційними афіксами, здатними виражати семантику схожості; в) похідні іменники з моносемними формантами зі значенням подібності.

Джерельною базою дослідження є укладена картотека, яка містить понад 1400 лексем, дібраних із найбільших тлумачних, термінологічних, перекладних, діалектних, етимологічних словників сучасної української мови. Матеріалом для аналізу стали також деривати, виявлені автором у художніх творах українських письменників, науково-технічних текстах, наукових розвідках зі словотвору та лексикології.

Методи дослідження. Для характеристики лексико-словотвірних груп похідних, аналізу лінгвальної природи дериватів, тлумачення значення слів тощо використовується *описовий* метод. При визначенні семантичної та словотвірної будови досліджених одиниць використовується метод *компонентного аналізу*. Застосовано також *статистичний* і *зіставний* методи.

Наукова новизна дослідження. Уперше на матеріалі української мови розкрито механізми розвитку деривaційної підсистеми іменників із семантикою схожості, описано їх лексико-словотвірні групи, досліджено афіксальні засоби вираження значення подібності. У роботі по-новому осмислюється лінгвальна природа похідних із семантикою схожості, що містять дедемінутивні форманти.

Практичне значення дослідження. Результати дослідження знайдуть застосування в лексикографічній практиці при укладанні тлумачних, етимологічних, словотвірних словників; у лексикології – при вивченні термінологічної та професійної лексики, ідентифікації омонімів, дослідженні семантичної мотивації похідних іменників. Матеріали роботи можуть бути використані при написанні підручників та посібників, розробці вузівських курсів зі словотвору, лексикології, практикумів із морфеміки.

Структура й обсяг роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку скорочень джерел (85 найменувань) та списку використаної літератури (278 позицій), словопокажчика. Загальний обсяг роботи – 222 сторінки.

ДОДАТОК Е

Зразок оформлення висновків

на прикладі кандидатської дисертації О.Ф.Тилик

“Іменники зі значенням подібності: способи творення та сфери використання”

ВИСНОВКИ

1. В афіксальній словотвірній системі іменника сучасної української мови функціонують деривaційні засоби, що оформлюють мотиваційні відношення, які встановлюються свідомістю між поняттями предметності на основі їх схожості – за формою, кольором, функцією, будовою, запахом, смаком, тактильними властивостями. Такі форманти є виразниками мутаційного, мутаційно-модифікаційного, модифікаційного деривaційних значень подібності. Словотвірна семантика згаданих типів виявляється в інструментальних, соматичних, ботанічних, локативних найменуваннях, назвах рослин, одягу, взуття, тварин, людей, продуктів харчування.

2. У сучасній українській мові семантику схожості в підсистемі іменника виражають як поліфункційні, так і моносемні форманти. В абсолютній більшості випадків значення подібності розвинулося на базі власних словотворчих ресурсів української мови, зокрема афіксів, для яких функція вираження схожості стала вторинною. Така семантика закріпилася за формантами, що мали **демінутивне значення** (**корзиночка** „тип суцвіття”; **райдужка** „частина судинної оболонки ока”; **свердлик** „жук-шкідник”; **блюдце** „полога западина округлої форми”). Виразниками значення подібності є також полісемантичні афікси **–ник** (**ланцетник** „невелика морська тварина”, Amphioxus lanceolatus”), **-івк(а)** (**перстенівка** „кільчастий шовкопряд, Malacosoma neustria L.”), - **’ак** (**огняк** „сорокопуд сірий, Lanius exeubitor L.”), **-овник** (**крейдовник** „росл. самосил білоповстистий”), **-ень** (**золотень** „росл. золотень жовтий”), **при-** (**приміст** „дерев’яний настил збоку вулиці, тротуар”) тощо. Спеціалізоване значення подібності реалізують конфікси **під-...-ик, роз-...о(а), за-...-ень** (**підорлик** „хижий птах родини орлиних”, **розкрил** „обриси чого-небудь у вигляді розгорнутих крил, **зазубень** „виступ будинку”) та суфікс іншомовного походження **-оїд** (**трапецоїд, металоїд, планетоїд, алкалоїд**).

3. Найбільш активними формантами зі значенням подібності є суфікси, що первинно мали зменшено-пестливе значення (88% від загальної кількості слів). Для вираження демінутивно-гіпокористичної семантики українська мова розвинула широку систему словотворчих засобів. Унаслідок процесу десемантизації зменшено-пестливі афікси стали поліфункціональними, перетворилися в термінологічні засоби. Серед формантів дедемінутивного походження зі значенням подібності високим ступенем словотвірної активності вирізняються афікси І ступеня демінутивності **-к(а), -ок, -ик, -к(и), -ець.** Суфікси ІІ ступеня **-очк(а), -ечк(о), -ичок, -ичк(а)** та інші – менш продуктивні. За своєю лінгвальною природою більш нейтральним щодо вираження оцінного значення є вживання формантів першого ступеня демінутивності. Сема кількості похідних дедемінутивного походження з мутаційним словотвірним значенням подібності зневиразнена або втрачена. Такі номени виступають омонімами до лексем зі зменшено-пестливим значенням.

4. Іменники зі словотвірним значенням подібності властиві як літературній мові, так і діалектним лексичним системам. Вони є складником загальновживаної, виробничо-професійної, науково-термінологічної, специфічно-побутової лексики. У літературному вживанні найвищою продуктивністю характеризуються дедемінутивні суфікси із семантикою схожості: **коронка** (мед.), **шлуночок** (мед.), **човник** (техн.), **сердечко** (техн.), **кришечка** (бот.), **рильце** (бот.), **шийки** ракові (бот.) тощо. Слова літературної мови творять також малоактивні афікси **за-** (**загвіздок** „стрижень, кілочок або цвях для закріплення певних деталей"), **під-...-ик** (**підсоколик** „птах родини соколиних"), **за-...-ень** (**зазубень** „частина чого-небудь, що видається наперед"), **під-...-ок** (**підкрилок** „поверхня, покриття для захисту частини машини, агрегату"), **су-...-ок** (**суглинок** „осадова гірська порода, до складу якої входять пісок і глина – 10-30%), **-'уг** (**вівсюг** „подібний до вівса бур'ян, дикий овес"), **-ач** (**перстач** „росл. Potentilla L."), **-івка** (**мишівка** лісова, степова „дрібний гризун, схожий на маленьку мишку, Sicista brtulina").

У діалектному словотворенні, окрім активно вживаних суфіксів дедемінутивної природи, діють поодинокі форманти, що є ознакою просторічного, образного мовлення: **-'анка** (**картоплянка** "соняшник бульбистий"), **-очник** (**ваточник** "росл. асклепій"), **-авка** (**мишавка** "росл. мишачий хвіст"), **па-** (**пазмій** "росл. синяк звичайний"), **на-...-ник**

(**набородник** “росл. козелець”), **о-...ок** (**ошийок** “вузька частина мішка в рибацькому сачкові”), **по-** (**посестра** “товаришка молодих літ”) тощо.

5. Джерелами номінації іменників зі словотвірним значенням подібності є назви частин тіла живого організму, одягу, прикрас, тварин, людей, продуктів харчування, рослин, небесних та геометричних тіл, музичних інструментів, знарядь праці, посуду, пристроїв, транспорту, меблів, споруд, зброї, явищ природи, частин земної поверхні, гірських порід, іграшок, тканин тощо – предметів зовнішнього матеріального світу, які найбільш життєво важливі у сфері практичної діяльності людини.

Одна й та ж лексема може виступати твірною для низки дериватів, які мають різну сферу вживання. Так, ряд похідних об’єднані мотивувальною ознакою „*подібні за формою*” й утворені від *лопата*, пор. **лопатка** „щабель у бороні”, „деталь вітряка” (техн.), „вертикальне стовщення стіни” (архіт.), „кістка в складі плечового пояса” (мед.). Окремі похідні зі спільними твірним і формантом мотивуються на основі різних ознак, пор. **ріжки** „паразитичний грибок *чорно-фіолетового кольору* на злакових культурах” (бот.), „частина предмета або увесь предмет, *схожий формою на ріг”*.

6.Функціонування іменників зі значенням подібності є характерною рисою словотвірної системи української мови. Такі похідні лексичні одиниці набули виразної національномовної специфіки. У їхній внутрішній формі відображена закономірність процесу пізнання людиною безмежної у своїх виявах об’єктивної дійсності, увиразнюються інтелектуальні, психічні, естетичні особливості мислення українського народу. Цей спосіб номінації став масовим, універсальним при оформленні мотиваційних відношень схожості, що свідчить про потужну потенційну спроможність внутрішнього іменникового словотворення.

У прцесі розвитку мови, зокрема становлення наукового стилю, деривати зі значенням подібності стають надбанням термінологічних систем української мови. Панівну більшість лексем засвоює літературна мова, у той час як інші найменування функціонують на регіональних рівнях. Номени із семантикою схожості виконують інформативну функцію, фіксуючи несуттєві ознаки понять, які проте домінують у процесі пізнання, є актуальними для носіїв мови. Деривати зі значенням подібності становлять цілісну й органічну систему, що перебуває в стані розвитку.

ДОДАТОК Ж

Зразок оформлення змісту

дипломної роботи на тему

“Оцінні назви осіб в українських народних піснях”

ЗМІСТ

ВСТУП 5

Розділ 1. ЕМОЦІЙНО-ЕКСПРЕСИВНІ ЗАСОБИ ТА ЇХ МІСЦЕ
В СЕМАНТИЧНІЙ СТРУКТУРІ СЛОВА 9

Розділ 2. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ГРУПИ ОЦІННИХ
НАЗВ ОСІБ 15

2.1.Назви осіб за родинними тосунками 16

2.2. Назви осіб за родом діяльності та характером праці 20

2.3. Назви осіб за соціальним становищем 25

2.4. Назви осіб за статтю 30

2.5. Назви осіб за національністю та місцем проживання 34

Розділ 3. СЛОВОТВІРНІ ОСОБЛИВОСТІ ОЦІННИХ
НАЗВ ОСІБ 40

3.1. Назви осіб, утворені суфіксальним способом 44

3.2. Назви осіб, утворені осново- і словоскладанням 51

ВИСНОВКИ 58

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 62

ДОДАТОК З

Приклади оформлення бібліографічного опису в списку джерел до курсової (дипломної, магістерської) роботи

Характеристика джерела	Приклад оформлення
Монографії, посібники (один, два або три автори)	Чабаненко В.А. Основи мовної експресії. – К.: Вища школа, 1984. – 168 с. Клименко Н.В., Карпіловська Є.А., Кислюк Л.П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі: Монографія. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бурого, 2008. – 336 с. Вихованець І.Р. Теоретична морфологія української мови: Академ. грам. укр.мови / І.Р.Вихованець, К.Г.Городенська; за ред. І.Р. Вихованця. – К.: Унів. вид-во "Пульсари", 2004. – 400 с. Слинько І.І., Гуйванюк Н.В., Кобилянська М.Ф. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання: Навч. посібник. – К.: Вища школа, 1994. – 670 с.
Чотири автори	Українська мова. Практикум / О.М. Пазяк, О.А.Сербенська, М.І.Фурдуй, Л.Ю.Шевченко. – К.: Либідь, 1990. – 224 с.
П'ять та більше авторів	Історія української мови. Лексика і фразео-логія / В.О.Винник, В.Й.Горобець, В.Л. Карпова та ін. – К.: Наук. думка, 1983. – 744 с. Сучасна українська мова: Підручник / Д.Пономарів, В.В.Різун, Л.Ю.Шевченко та ін.; за ред. О.Д.Пономарева. – 3-тє вид., перероб. – К.: Либідь, 2005. – 488 с. Нариси з історії українського словотворення (іменникові конфікси) / П.І. Білоусенко, І.О. Іншакова, К.А.Качайло, О.В. Меркулова, Л.М.Стовбур. – Запоріжжя – Кривий Ріг: ТОВ "ЛІПС" ЛТД, 2010. – 480 с.
Багатотомні видання	Мирний Панас Твори: У 5 т. – К.: Держ. вид-во худ.літ., 1960. – Т. 5. – Драматичні твори. Листи. – 530 с. Чабаненко В.А. Словник говірок Нижньої

	Наддніпрянщини: У 4 т. – Запоріжжя: ЗДУ, 1992. – Т. 1-4. – Т. 1: А-Ж. – 324 с.; Т.2: З-Н. – 372 с.; Т. 3: О-П. – 304 с.; Т. 4: Р-Я. – 364 с. Куліш П.О. Твори: 2 т. / Вступ. ст. упоряд. і прим. Є.К. Нахліна. – 2-ге вид. – К.: Наук. думка, 1998. – Т.1: Прозові твори. – 1998. – 749 с.; Т. 2: Поеми. Драматичні твори. – 1998. – 764 с.
Перекладні видання	Фасмер М. Этимологический словарь русского языка / Пер. с нем. и доп. О.Н. Трубачева. – М.: Прогресс, 1964-1973. – Т. 1-4.
Збірники наукових праць	Загнітко А. Корелятивність семантики слова і структури речення // Східнослов'янські мови в їх історичному розвиткові: Зб. наук. праць, присвячених пам'яті проф. С.П.Самійленка. – Ч. 1. – Запоріжжя: ЗДУ, 1996. – С. 60-63. Бойко Н. Вербалізація світу емоцій в українській мові: семантичний аспект // Українське мовознавство: Міжвідомчий наук. збірник. – Вип.. 39. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2009. – С. 26-34.
Словники	Словник фразеологізмів української мови / Уклад.: В.М. Білоноженко та ін. – К.: Наук. думка, 2003. – 1104 с. Бибик С.П. Словник епітетів української мови / С.П.Бибик, С.Я.Єрмоленко, Л.О.Пустовіт; за ред. Л.О.Пустовіт. – К.: Довіра, 1998. – 431 с. Орфоепічний словник української мови: В 2 т. / Уклад.: М.М.Пещак та ін. – К.: Довіра, 2001. Новий тлумачний словник української мови: У 4 т. / Уклад. В.В.Яременко, О.М.Сліпушко. – К.: Вид-во "Аконіт", 1999. – Т. 1: А-Є. – 910 с.; Т. 2: Ж-О. – 912 с.; Т. 3: О-Р. – 928 с.; Т. 4: Р-Я. – 942 с.
Складники книги	Наконечний М.Ф. Орфоепічні норми та їх значення // Сучасна українська літературна мова. Вступ. Фонетика / За заг. ред. І.К.Білодіда. – К.: Наук. думка, 1969. – С. 370-402.
збірника	Бігусяк М. Словотвірна характеристика весільної лексики гуцульського діалекту // Актуальні

	проблеми українського словотвору. – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – С.262-269. Семеренко Г.В. Засоби вираження здрібнілості й пестливості в давньоруській мові // Українське мовознавство. – К.: Наук. думка, 1982. – Вип. 10. – С. 99-106. Ставицька Л. Образ України в поезії Євгена Маланюка // Культура слова. – К.: Наук. думка, 1997. – Вип. 50. – С. 22 - 26. Томиліна Г.Я., Полежаєва Н.А. Застарілі назви одягу у творах української літератури першої половини XIX століття (лексико-історичний коментар) // Вісник Запорізького національного університету: Зб. наук. ст. Філологічні науки. – Запоріжжя: ЗНУ, 2010. - № 2. – С. 320-326.
Журналу	Турчак О.М. Оказіоналізми як об'єкт лінгвістичного дослідження // Українська мова. – 2004. –№ 2. – С. 47-55. Карпенко Ю.О. Динаміка прикметникового словотвору // Мовознавство. – 2005. – № 3-4. – С. 105-111. Погрібний А. Стратегія націєвбивства – проти української держави і кожного з нас // Урок української. – 2006. – № 1-2. – С. 5-8.
Газети	Дзиря Я. Т.Шевченко і погодінська „теорія" про запустіння Подніпров'я // Літ. Україна. – 1991. – 14 березня. – С.4.
Енциклопедії	Клименко Н.Ф. Зменшувальні утворення // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: В.М. Русанівський, О.О.Тараненко (співголови), М.П. Зяблюк та ін. – 2-ге вид., випр. і доповн. – К.: Вид-во „Українська енцикл." ім. М. Бажана, 2004. – С. 189-190. Чабаненко В.А. Кримський А.Ю. // Українське козацтво: Мала енциклопедія. – К.: Генеза; Запоріжжя: Прем'єр, 2002. – С. 275.
Матеріали	Німчук В.В. Українські діалектні переклади Св. Письма // Сучасні проблеми мовознавства та

конференцій	літературознавства: Українське і слов'янське мовознавство // Міжнародна конференція на честь 80-річчя професора Й. Дзендзелівського. – Ужгород, 2001. – С. 383-389. Білоусенко П.І. Назви спадків із суфіксом -ина та -щина в історії української мови // Українська мова серед інших слов'янських: етнологічні та граматичні параметри: [матеріали Міжнародної наукової конференції](Кривий Ріг, 5-6 листопада 2009 р.). – Кривий Ріг: Видавничий дім, 2009. – С. 288-294. Шило Г. Ф. Про деякі ареальні явища у волинсько-поліських говірках // Структура і розвиток українських говорів на сучасному етапі. XV Республіканська діалектологічна нарада: Тези доп. і пов. – Житомир, 1983. – С. 207-208.
Дисертації	Войтів Г.В. Назви одягу в пам'ятках української мови XIV – XVIII ст.: Дис. ... канд. філолог. наук: 10.02.01. – Львів, 1995. – 209 с.
Автореферати дисертацій	Мараховська В.Г. Типи складнопідрядних речень з підрядними прикомпаративними: Автореф. дис. ... канд. філолог. наук: 10.02.01 / Запорізький державний університет. – Запоріжжя, 1998. – 23 с.
Електронні ресурси	Конторчук Г. К. Крилаті слова у сатиричному романі О.Чогногуза "Претенденти на папаху". – Режим доступу: http://studentam.net.ua./conekt/view/8386/95/